

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

BULLETIN No 12

NOVEMBER 1955

Redacteurs	{	Apoth. P. van de Vyvere, Brugge
Rédaction		Dr. D. A. Wittop Koning, Amsterdam

INHOUD - SOMMAIRE : Prof. A. Gloden : Sur un document du début du XIXe siècle touchant l'histoire de la pharmacie au Luxembourg. — **Albert Gloden :** Un éminent professeur de chimie de l'Athénée de Luxembourg : le Hollandais Petrus-Johannes-Jacobus van Kerckhoff 1813-1876. — **Dr. P. H. Brans :** L'Histoire de la Pharmacie à l'assemblée générale de la F. I. P. — **Phn L. J. Vandewiele :** Rapport général d'activité du « Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie », Année 1954. — **Apoth. L. J. Vandewiele :** Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux. Jaarverslag over de werking gedurende het jaar 1954. — **Dr. D. A. Wittop Koning :** De rol van Antwerpen in de geschiedenis van de pharmacie. — **Apoth. J. Moons :** De uitoefening van het beroep van apotheker tijdens de XVIIIe eeuw in Limburg. — **5 jaar Kring voor de Geschiedenis van de farmacie in Benelux (Cercle Bénélux d'Histoire de la Pharmacie) :** Een overzichtelijk verslag. — **Berichten :** Kring voor de Geschiedenis van Pharmacie in Benelux. — De Geschiedenis van de Pharmacie tijdens de vergadering van de FIP te Londen. — **Boekbesprekingen.** — **Personalia.** — **Varia :** Enige historische gegevens op het gebied van de Organische Scheikunde (eerste mededeling). — **Bibliotheek van de Kring Benelux voor de Geschiedenis van de Pharmacie.** (Vervolg) : 1e binnenbladzijde omslag. — 1ère page intérieure de la couverture : **Bibliothèque du Cercle** (suite).

NOTE POUR NOS CONFRERES D'EXPRESSION FRANÇAISE.

Nous nous excusons de ne pas pouvoir publier dans ce numéro la traduction française du compte-rendu de notre président le Dr. P. H. Brans sur « 5 Années d'activité du Cercle Bénélux d'Histoire de la Pharmacie ». Cette aperçu donné lors de l'assemblée d'Hasselt le 16 avril 1955 a été confié aux services de traduction de l'A.P.B. depuis plusieurs mois. Malgré des promesses réitérées nous n'avons pas encore reçu le texte français jusqu'à ce jour. Il sera vraisemblablement publié dans notre prochain bulletin.

**

Bibliotheek van de Kring Benelux voor de Geschiedenis van de Pharmacie (vervolg)

Bibliothèque du Cercle (suite)

- W. Artelt, E. Heischkel, C. Wehmer : *Periodica Medica*, Abbreviated titles of medical periodicals 1952.
- Bacchus und Aeskulap. Ingelheim 1951.
- Beiträge zur Württembergischen Apothekengeschichte. Heft 1, 2, 3.
- P. H. Brans : Uit het pharmaceutisch verleden van Rotterdam (*Pharm. Weekbl.*, 1954, p. 361).
- J. Como : Von der antiken Heilkunst im Gebiet der Mittelrhein. Ingelheim. *Deutsche Apotheker-Zeitung*, 1954, no 51.
- P. Diepgen : Das Analzäpfchen in der Geschichte der Therapie. Stuttgart 1953.
- P. Diepgen : Das Elixier. Ingelheim 1951.
- The discovery of unicellular life, excerpts from communications by Antoni van Leeuwenhoek to the Royal Society of London (1954).
- G. B. Griffenhagen : Early American Pharmacies. (*Journal of the American Pharmaceutical Association* 1955).
- National Association of Boards of Pharmacy 1904-1954.
- Oesterreichische Apotheker Zeitung. 1952 nr 34-35, 45, 1953 nr 9, 23, 32-33, 1954 nr 2, 36, 39.
- The Pharmstudent : 1954, Jan. ; 1955, Jan.
- Practical Pharmacy* (Japan) 1953, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ; 1954 nr 1, 2, 6-9, 11, 12 ; 1955 1, 3, 5.
- Ressegna Medica, 1954, nr 1-5.
- Revue d'Histoire de la Pharmacie, 1955 nr 144.
- Tribuna Farmaceutica (Argentine) 1954 (?) 5-6.
- Tribuna Farmaceutica (Brasil), 1953 nr 5-10, 12 ; 1954 nr 2, 6, 8-12.
- D. A. Wittop Koning : N. V. Kon. Pharm. Fabrieken van het Brocades Stheeman en Pharmacie 1800-1950 : Haarlem 1950.
- D. A. Wittop Koning : Verschuivingen in het apothekersvak in de loop der eeuwen, Amsterdam 1949.
- D. A. Wittop Koning : Der Ursprung der Amsterdamer Pharmacopoe von 1636. (Zur Geschichte der Pharmazie, Geschichtsbeilage *Deutsche Apotheker-Zeitung* 1953, nr 4).
- D. A. Wittop Koning : The Belgian Pharmacopoeas during the Union with Austria (1714-1794) (Vorträge der Jubiläumshauptversammlung, Salzburg, 1951).
- D. A. Wittop Koning : The Amsterdam Historical Medical Pharmaceutical Museum, (*Endeavour* XIII, 1954).

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

SUR UN DOCUMENT DU DÉBUT DU XIXe SIÈCLE TOUCHANT L'HISTOIRE DE LA PHARMACIE AU LUXEMBOURG (1) (*)

par le Prof. A. GLODEN (Luxembourg).

A l'Exposition « Napoléon et le Département des Forêts », organisée à Luxembourg, fin décembre 1954, figurait un document suscitant, à plus d'un titre, l'intérêt des historiens des sciences. Datant de 1813, époque de la domination française, il s'intitule : « Réquisition de Drogues et d'autres Denrées pour l'Hôpital VAUBAN ». Ce document, conservé aux Archives de la ville de Luxembourg, renseigne sur deux pages, outre la dénomination des drogues réquisitionnées, la quantité totale et la répartition des quantités entre les pharmaciens et droguistes de la Ville.

Il nous apprend qu'en 1813 il y eut à Luxembourg neuf pharmaciens ou droguistes dont voici les noms dans l'ordre indiqué sur le document : COUTURIER, SEYLER, MANCHER, HOCHHERTZ, SEITZ, ROTHÉRMEL, VANDERNOOT, DEFERT, SCHLOEDER.

Voici la désignation des drogues :

Racine de guimauve, ipécacuana, racine de squine, d^o salsepareille, bois de Gayac râpé, écorce de canelle entière, d^o pulvérisée, d^o de kina entier, semences de semen contra..., d^o de moutarde entière, amandes douces, espèces amères, d^o pectorales, d^o aromatiques, gomme arabique, d^o en poudre, cire jaune, camphre, sirop de raisin, d^o de nerprun, d^o de diacode, d^o tartareux, extrait aqueux d'opium, crocus entier du laudanum, onguent mercurial double, d^o de styrax, vin d'opium, alcool à la mélisse, acide sulfurique concentré ou huile de vitriol, sublimé corrosif, nitrate d'argent fondu ou pierre infernale, alun calciné, tartarite acidulé de potasse ou crème de tartre, tartarite antimonie de potasse ou émétique, carbonate d'ammoniaque ou alcali volatil d'ammoniaque.

Tous ces produits furent réellement livrés, à l'exception du sirop de raisin marqué manquant, et du vin d'opium, également marqué manquant, suppléé par l'opium et le safran. A propos de l'alun calciné, il y a une

(1) Ce document a été mis aimablement à notre disposition par M. Léon ZETTINGER archiviste de la ville de Luxembourg, à qui nous présentons ici nos sincères remerciements.

(*) Communication présentée au Cercle Bénélux d'Histoire de la Pharmacie, à la séance du samedi 15 avril 1955, à Hasselt.

remarque spécifiant qu' « il y a de l'alun à la douane que l'on pourra faire calciner ».

Enfin, le document est intéressant par les noms des unités de poids usitées; d'une part, les noms des unités du système métrique, le kg et son sous-multiple le g, d'autre part, les noms des unités anciennes, le gros et l'once. On y lit que $125\text{ g} = 8\text{ gros}$

$$1\text{ kg} = 32\text{ onces.}$$

(Sur le document $1\text{ kg} = 6 + 6 + 8 + 6 + 6 = 32\text{ onces}$
et $1\text{ kg} = 2 + 6 + 4 + 4 + 2 + 6 + 8 = 32\text{ onces}$).

D'après un arrêté des Consuls du 13 brumaire de l'an IX (4 novembre 1800), le système métrique des poids et mesures devait être appliqué, dans tout le territoire français, à partir du 1er vendémiaire de l'an X (23 septembre 1801). Ce même arrêté autorisait, concurremment avec les noms fixés par le décret du 18 germinal de l'an III (7 avril 1795), qui institua le système métrique en France, les noms vulgaires « auxquels le public était accoutumé... ». Un arrêté pris en 1812 autorisait l'emploi de mesures transitoires.

Remarquons que l'ancienne livre de Luxembourg, supérieure de 5,3 g à la livre poids de marc de France, était divisée comme celle-ci en 16 onces, et 1 once en 8 gros. Sur notre document, à propos du gros, il semble s'agir d'une erreur du scribe, car d'après ses indications, le gros vaudrait 15,6 g, alors qu'on a le Tableau de conversion suivant :

1 livre de Luxembourg	494,8 g
1 once	30,92 g
1 gros	3,86 g

Luxembourg, le 10 janvier 1955.

FRIESLAND EN DE PHARMACIE

historische tentoonstelling, gehouden ter gelegenheid van
de 101ste Algemene Vergadering van de

Kon.Ned.Maatschappij ter Bevordering der Pharmacie

te

L e e u w a r d e n

4-7 juni 1956

Fries Museum Leeuwarden

Geopend dagelijks van 9-12.30 en van 14-17 uur.

Commissie van voorbereiding:

A. Barentsen.

W.T. Beetstra.

Dr A.Wassenbergh.

Dr D.A.Wittop Koning.

Commissie voor de geschiedenis van de Pharmacie:

Dr D.A.Wittop Koning voorzitter

Dr P.H. Brans secretaris

C.O. Bierman.

I N L E I D I N G.

Op deze tentoonstelling hebben we gemeend bijeen te moeten brengen de voorwerpen met betrekking tot de geschiedenis van de pharmacie in Friesland, aangevuld met een aantal stukken, overwegend uit Fries bezit.

Makkum heeft geen apothekerspotten vervaardigd, zodat we hier bijeengebracht hebben de in Friesland aanwezige pharmaceutische majolica, vooral afkomstig van de vondst van de jachthaven te Leeuwarden en een overzicht van de ontwikkeling van de Delftse apothekerspot.

Wel zijn er in Leeuwarden vijzels gegoten, al zijn deze zeer zeldzaam. We kunnen U de voornaamste producten hiervan tonen, aangevuld met enkele andere met betrekking tot Friesland of uit Fries bezit.

Slechts in enkele plaatsen zijn apothekersgilden geweest, de gildebrieven van Bolsward en Workum getuigen hiervan. Enig in Nederland is echter wel dat Friesland een provinciaal Collegium Medicum had dat o.a. taxen samenstelde.

Leeuwarden heeft zijn eigen Pharmacopee gehad waarvan we hier alle 12 drukken bijeengebracht hebben. Ook werden enkele andere pharmaceutische werken in Friesland gedrukt, vooral als proefschrift van de Franeker Academie. Aan deze universiteit werd de pharmacie gedoceerd, een hortus was daartoe aangelegd.

Een aantal afbeeldingen van apotheken, portretten van apothekers, gildepenningen en gewichten completeren de tentoonstelling.

Afzonderlijke vermelding verdient nog de gildebaar van de apothekers uit de kerk te Workum.

Tenslotte is een woord van dank aan Dr A.Wassenbergh, directeur van het Fries Museum en de collegae Barentsen en Beetstra hier stellig op zijn plaats.

D.A.Wittop Koning.

I APOTHEKERSPOTTEN.

1. 2 albarelli, majolica blauw en wit.
2 albarelli, magolica polychroom. Fries Museum.
2. albarello, Noord Nederlandse majolica. Oudheidkamer Dokkum.
3. Fragmenten van pharmaceutische majolica gevonden bij het graven van de jachthaven te Leeuwarden. Fries Museum.
4. Fragmenten van een stroopkan, Antwerpen omstreeks 1600. Museum Princessehof.
5. 3 stroopkannen en een cilindrische pot met het Fogliemotief, nissen langs hals en voet. Antwerpen 1e kwart. 17e eeuw.
inschriften: S de Epithymo - S de Nymphaea - Hiera Picra Co
Fries Museum S de Symphito Museum Princessehof.
6. Fles voor aromatisch water, stroopkan en cilindrische pot met overgangsmotieven, vroeg Delfts: inschriften: A Nymphaea, nissen, geen vogels Dr D.A.Wittop Koning
S.Papaveris Rhea, nissen, vogeltjes. Museum v.Oudheden Groningen.
C Absinthei, geen nissen, geen vogels Dr D.A.Wittop Koning.
7. Oliekan met het motief met het vrouwenkopje met ringen om de hals en vogeltjes vroeg Delfts.
inschrift O Nymphaea Museum Princessehof.
8. Fles voor aromatisch water en vierkante pot met het pauwenmotief. inschriften:
A Fumaria ongemerkt
R Juniperi merk l.p.k. Fries Museum
9. Cilindrische pot met stenen deksel, bokaalvormige pot met andere versieringsmotieven en stroopkan.

inschriften: Empl Mammalia guirlandemotief, merk de klauw
Fries Museum
O Cannabin baldakijnmotief, merk P;C; Museum Princessehof
zonder inschrift staande leeuwen, merk bijl-
tje Fries Museum.
10. Stroopkan en cilindrische pot, polychroom Delfts zonder inschriften.

motief met de vrouwenfiguurtjes met banderolle, ongemerkt Fries Museum

bloemmotief, merk drie klokken, Museum Princessehof.

II VIJZELS.

11. Bronzen vijzel met inschrift: Gregorius Gregorii m.f.1609 apothek Cath, Leeuwarden.
12. Bronzen vijzel met inschrift: Jacob Noteman me fecit anno 1640 Museum Princessehof.
13. Bronzen vijzel met inschrift: Jurien Balthasar heft my gegoten 1671 Museum Princessehof.
14. Bronzen vijzel met inschrift: Amor vincit omnia 1689 Apothek van Ringh, Bolsward.
15. Bronzen vijzel met inschrift: Petrus Overney me fecit anno 1692 Museum Princessehof.
16. Bronzen vijzel met inschrift: Tinico v. Oennama en Catharina de Blocq 1613 Fries Museum.
17. Bronzen vijzel met inschrift: Frans Hatiseren me fecit anno 1691 DVCXLI Fries Museum.

III ORDONNANTIEN.

18. Octrooi en Gildebrief der Medicijns, Chirurgijns en Apothekers te Bolsward, 1662, 1665, 1675, 1731 Gem.Archief Bolsward.
19. "Van den Apotheecker" Policyboek 1579.
Ordonnantie raakende de apothekers 1687
Verzoek aan de Raad tot instelling van een eigen Pharmacopee 12 Febr. 1687 Gemeentearchief Leeuwarden.
20. Keur van het chirurgijns en apothekersgilde te Workum 1750 Gemeentearchief Workum.
21. Taux der medicijnen voor 's lands Apotheker opgesteld door het Collegium Medicum Provinciale Leeuwarden 1784.
Verordening omtrent het verkoopen, bereiden, en afgeven der Medicamenten 1804.
Lijst van medicamenten welke de Apothekers in Friesland... altijd in voorraad en schouwbaar zullen moeten houden Leeuwarden 1804.
Taux waar naar de leverantie der medicamenten aan gealimenterden uit publieke Arme, Diakonie, of Weeshuis kassen

moet geschieden Leeuwarden 1805.

Gemeente Archief Leeuwarden en Dr D.A.Wittop Koning

IV PHARMACOPEE.

22. Pharmacopoea Leovardiensis Leovardiae 1687, Univ.Biblio-
theek Amsterdam.
23. Pharmacopoea Leovardiensis Ed secunda Leovardiae 1698, Stads-
bibliotheek Leeuwarden.
24. Leeuwarder Apotheek Leeuwarden 1687, Stadsbibliotheek Leeu-
warden.
25. Leeuwarder Apotheek Leiden 1692, idem
26. Leeuwarder Apotheek 4e druk Leiden 1692 idem
27. Leeuwarder Apotheek 2e druk Amsterdam, 1696 Univ. Bibliotheek
Amsterdam.
28. Leeuwarder Apotheek 3e druk Amsterdam 1702, idem
29. Leeuwarder Apotheek 4e druk Amsterdam 1712, Stadsbiblio-
theek Leeuwarden.
30. Leeuwarder Apotheek 5e druk Amsterdam 1720, Universiteits-
bibliotheek Amsterdam.
31. Leeuwarder Apotheek 6e druk Amsterdam 1731, idem
32. Leeuwarder Apotheek 6e druk Amsterdam 1736, Stadsbiblio-
theek Leeuwarden.
33. Leeuwarder Apotheek 7e druk Amsterdam 1745, idem
34. Leeuwarder Apotheek 7e druk Amsterdam 1774, Universiteits-
bibliotheek Amsterdam.

V PHARMACEUTISCHE BOEKEN.

35. Henr à Bra Medicamentorum simplicium et facile parabilium
ad calculum enumeratio Frankerae 1591.
36. id. De curandis venenis per medicamenta simpli-
cia et facile parabilia libri duo Franekerae
1603 Leovardiae 1616.
37. Isaac van Norden, De medicamentis ex homini petendis, Frane-
querae 1706.

8.

38. W.G.Muys, De Salis ammoniaci, Franequerae 1716.
39. E.Jongsma, Artzenykundig vertoog ofte beschrijving over het liquor anodynus mineralis Hoffmanni Leeuwarden 1764.
40. W.Folkersma, Genees- Natuurkundige verhandeling van de Hedera arborea of klimop. Leeuwarden 1802.
41. Petr. Ens De oleo jecoris aselli, Franequerae 1832. allen Universiteitsbibliotheek Amsterdam.
42. Receptenboek eind 18e eeuw Dokkum. Gemeente Dokkum
43. Handboek der genees- en heelkunde voor arme en rijke. Leeuwarden 1767 Stadsbibliotheek Leeuwarden.

VI PORTRETTE.

44. Christiaan Allardi (1742-1822) hoogleraar in de chemie, pharmacie, botanie pathologie en praxis te Franeker.
45. H. Borgring, apotheker te Leeuwarden, in 1798 representant voor de nationale vergadering te den Haag, afgevaardigd door de provincie Friesland district Leeuwarden. Dr D.A.Wittop Koning.

VII APOTHEKEN.

46. Gezicht op de Brol te Leeuwarden met links de apotheek "de vergulde Kat" 17e eeuw schilderij. Gemeente archief Leeuwarden.
47. Huis de Kat met daarnaast de apotheek van L.Brouwer te Leeuwarden, foto. Gemeentearchief Leeuwarden.
48. Apotheek te Dokkum. foto. Fries Museum Leeuwarden.

VIII PENNINGEN.

49. Penning van het gilde der apothekers en chirurgijns te Bolsward vz. Apotheker in zijn winkel met zijn knecht.
kz. Franciskus Elgersma Ouderman van het Apothekersgildt 1721 zilver gegraveerd. Fries museum.
50. Penning van het apothekersgilde te Workum.
vz. Hand met zalfspatel en slang uit een wolk komende.

kz.I.F.Rodenburg Mr Apoteeker tot Workum den 24 Novem.
1739 koper. Fries Museum.

51. Penning van het Utrechtse apothekersgilde
vz. apothekersbenodigdheden.
kz. Petrus Nicolai van Wigma om zijn familiewapen.
zilver Dr D.A.Wittop Koning.
52. Penning op het overlijden van Joannes de Vriest apotheker
out 61 jaren Obiit den 3 December 1686 zilver Fries Museum.
53. Penning op Feddrik Fonteyn M.D. te Harlingen
vz. apotheekutensilien zilver Fries Museum.

IX GEWICHTEN.

54. Gedeelte van een zeer oud pijlgewicht. Fries Museum.
55. Collectie loden gewichten met Friese ijkmerken Fries Museum.
56. Pijlgewicht van 8 pond Fries Museum.
57. Medicinaal gewicht Dr D.A. Wittop Koning.
58. Medicinaal gewicht in de vorm van de tekens. Dr D.A.Wittop Koning.
59. Medicinaal gewicht met het halve ronde pond. Fries Museum.

X DIVERSEN.

60. Gildebaar van de apothekers te Workum Herv. Gemeente Workum.
61. Chemisch Laboratorium van de Hogeschool te Franeker.
Oude ingang van de Hortus medicus.
Nieuwe ingang van de Hortus medicus te Franeker.
tekeningen door Gardenier Visscher ± 1789 Fries Museum.
62. Etiketten van G.Zwart apotheker te Gorredijk.

L I T E R A T U U R :

- W.T. Beetstra, Bijdrage tot de geschiedenis der pharmacie in Workum, Pharm.Weekbl. 88 718-721 (1953)
- J.B.F. van Gils, Een merkwaardig overblijfsel van een chirurgijns-gilde. Bijdr. Gesch. Geneesk. 1923. 308.
- W.Ph. Hendriks, Archivalia rond het Bolswardsche apothekerspoortje Pharm. Weekbl. 66 1048. 1053 (1929)
- F.W.T. Hunger, Over een gildebrief van de stad Bolsward voor de medicijnmeesters, chirurgijns en apothekers uit het jaar 1662 met twee supplementen van 1665 en 1675 Vrije Fries.
- M.E. Kulsdom, Een oude stadspharmacopee. Ned. Tijdschr. Geneesk. 93 2993-3002 (1949).
- N. Ottoma, De beginperiode van de Friesche majolica; 1926.
- " De ambachtskunst in het oude Leeuwarden, Het Klok- en geschutgietersbedrijf. Gedenkboek Leeuwarden 1435-1935, Leeuwarden 1935.
- P. Spaander, De pharmaceutische verzameling in het Friesch Museum te Leeuwarden Pharm.Weekbl. 75 729-735 (1938).
- R. Visscher, Iets over de pharmacie te Leeuwarden tot het einde der 18e eeuw. Pharm.Weekbl. 62 1190-1197 (1925).
- P. van der Wielen, Friesland en de Pharmacie. Pharm.Weekbl. 62 690-714 (1925); 75 735-739 (1938).
- D.A. Wittop Koning, Nederlandse vijzels, Deventer 1953.
- " Delftse apothekerspotten, Deventer 1954.
- K.M.C. Zevenboom en D.A. Wittop Koning, Nederlandse gewichten, Leiden 1953.

Un éminent professeur de chimie
de l'Athénée de Luxembourg:

le Hollandais

Petrus-Johannes-Jacobus
van Kerckhoff

1813-1876

par

Albert Gloden

Cl. Musée de l'Etat.

Extrait de la
BIOGRAPHIE NATIONALE DU PAYS DE LUXEMBOURG,
fasc. VI, 1954.

En 1837 la chaire de physique de l'Athénée de Luxembourg, devenue vacante, fut conférée au Hollandais P.-J.-J. van Kerckhoff, à qui incomberent en même temps les fonctions de professeur de chimie et de sciences naturelles. L'éminente valeur de son enseignement dont l'Athénée bénéficia pendant dix ans, fit ressortir, d'une manière frappante, ses qualités pédagogiques et intellectuelles. Nous nous proposons de retracer ici la courbe toujours croissante d'une existence toute remplie d'enseignement, de recherche et d'activité organisatrice.

Van Kerckhoff, né à Rotterdam en 1813, est issu d'une famille appartenant à la bourgeoisie aisée. Son père avait tenu à assurer à ses cinq enfants dont Petrus était le troisième, une instruction solide dans laquelle les langues anciennes occupèrent une place de choix. Les rudiments des sciences lui furent enseignés dans des leçons particulières. Au début le jeune van Kerckhoff semble s'être orienté vers les sciences techniques. De 1831-33 il s'assimila le dessin industriel dans une fabrique de machines d'Amsterdam. De retour dans sa ville natale, il obtint l'autorisation de travailler dans le laboratoire de Mulder sans suivre pourtant les leçons de chimie et d'électrochimie de ce dernier. Sous la direction de Mulder, qui, en fondant le premier et longtemps l'unique laboratoire en Hollande, avait surtout eu en vue la formation des pharmaciens, P.-J.-J. van Kerckhoff s'initia aux travaux pratiques de chimie. Son maître, ayant reconnu ses aptitudes, ne manqua pas de favoriser son goût pour la recherche scientifique et exerça une grande influence sur sa carrière. Après avoir enrichi ses connaissances en chimie technique dans diverses usines de son pays et de Belgique, van Kerckhoff se sentit de plus en plus attiré vers la recherche purement scientifique.

C'est sur le conseil de Mulder qu'il se présenta au concours qui eut lieu à Luxembourg en vue de la nomination d'un «Professeur de physique et de chimie» à l'Athénée. Ayant remporté la victoire haut la main, il y commença son enseignement le 27 novembre 1837. Il fut le premier titulaire du cours de chimie de la section industrielle de l'Athénée, le programme de la section gymnasiale ne comportant pas, à cette époque, de cours de chimie. Sa tâche hebdomadaire comportait 18 leçons: 4 leçons de minéralogie et de géologie en VIe et V^e, 4 leçons de physique en IVe et IIIe, et 8 leçons de chimie en IIe et Ire. Sur sa propre proposition, il fit plus tard en plus 2 leçons de mécanique appliquée.

Dès son arrivée à Luxembourg, van Kerckhoff prit des initiatives heureuses qui furent, grâce à sa ténacité, couronnées de succès. Son principal souci était l'aménagement et l'équipement du laboratoire que son prédécesseur avait laissé dans un état qu'il jugeait désastreux. Il estima que le crédit de 100 florins était tout à fait insuffisant et obtint qu'en 1839 un crédit extraordinaire de 1200 florins fût alloué par le Roi à l'Athénée pour l'acquisition d'appareils de physique et de chimie ainsi que d'une collection de minerais. La Municipalité de Luxembourg lui accorda, outre un subside de 400 florins, un crédit annuel de 400 florins qui fut porté après 1841 à 500 florins. C'était une nette reconnaissance des mérites que van Kerckhoff s'était acquis dans son enseignement. Quelques-uns de ses

collègues ayant proposé d'acheter une lunette méridienne, un sextant et une pendule astronomique, il s'opposa à de tels projets sans intérêt immédiat pour l'enseignement et se rendit, à ses frais, à Paris auprès du physicien Savart du Collège de France pour être conseillé de la meilleure façon sur le matériel à acquérir. Peu de temps après il était en mesure de donner son enseignement suivant la méthode pratique et de faire travailler ses élèves au laboratoire. Nous pouvons le considérer comme l'initiateur de la méthode expérimentale dans notre pays.

Son enseignement à l'Athénée était de qualité. Van Kerckhoff était né pédagogue. Son exposé était d'une lucidité parfaite; il connaissait tous les aspects du sujet qu'il développait. Il obligeait ses élèves à prendre une part active au cours, ne tolérant jamais le moindre flottement dans sa classe. Dans les conférences des professeurs la sûreté de son jugement clairement formulé faisait autorité.

Bien que son enseignement à l'Athénée fût unanimement apprécié, van Kerckhoff n'y avait pas une situation de tout repos. Le directeur Michel-Nicolas Muller (1793-1876), attaché aux traditions, était plutôt un adversaire de l'enseignement des sciences naturelles et aurait préféré que la Section industrielle fût purement et simplement supprimée. De plus, des divergences d'ordre philosophique empêchaient qu'il s'établît un courant de sympathie entre le directeur, prêtre catholique, et van Kerckhoff, qui avait depuis longtemps rompu toutes ses attaches avec la religion. L'arbitraire, qui caractérisait l'attitude du directeur dans des questions scolaires et dans ses rapports avec les professeurs, provoqua des critiques acerbes de la part de van Kerckhoff qui n'était pas homme à se plier et qui se consacra avec d'autant plus d'énergie à sa tâche. Son ardeur au travail suscita l'admiration des Luxembourgeois qui dirent de lui: «C'est un original, il est toujours en train d'étudier».

Van Kerckhoff eut à Luxembourg des relations suivies seulement avec quelques personnes, en tout premier lieu avec le Dr J. Th. Wurth (1802-1852), qui fut président du Collège médical et membre fondateur de la Société des sciences naturelles du G.-D. de Luxembourg, et qui lui prodigua ses encouragements.

Tout en continuant son enseignement à Luxembourg, van Kerckhoff trouva le temps de passer ses examens universitaires à Utrecht. Il y fut promu docteur en novembre 1843 sur présentation d'une thèse intitulée «Dissertatio chemica de Balaena». Il s'agit de la composition d'une substance sur laquelle on était sans renseignements jusqu'alors. Les analyses auxquelles il procéda à cet effet dans son modeste laboratoire ne le cèdent en rien aux recherches expérimentales de l'époque. Il y apporta des preuves à la théorie des protéines et contribua à la diffusion de cette théorie.

A la demande de l'illustre Quételet, astronome, mathématicien et statisticien belge, van Kerckhoff entreprit dès 1840 des déterminations météorologiques journalières, avec un baromètre, un psychomètre et un pluviomètre, grâce auxquelles nous disposons aujourd'hui de données climatologiques s'étendant sur plus d'un siècle.

Il soumit à l'analyse chimique les échantillons recueillis au cours d'excursions géologiques dans notre pays qu'il fit avec son ami le Dr Wurth pendant les vacances. Les résultats de 17 de ces analyses furent publiées seulement en 1855 dans les Publications de la Société des sciences naturelles du G.-D. Sa recherche la plus intéressante concerne la composition du fulmicoton découvert par Schönbein et par Otto en 1846, travail qu'il fit en 1847 en collaboration avec son élève et futur successeur, François Reuter. En modifiant d'une façon appropriée un appareil dû à Gay-Lussac et Thénard pour les analyses de substances organiques et en utilisant un barboteur à potasse de forme spéciale, ils réussirent à éviter les dangers inhérents aux expériences sur cette substance explosible et ils obtinrent des résultats qualifiés en traduction de la manière suivante dans le «Jahresbericht über die Fortschritte der Chemie» édité par Liebig et Kopp (1847 et 1848): «Les renseignements les plus importants ont été obtenus grâce aux recherches de van Kerckhoff et Reuter». Le dernier travail de van Kerckhoff à Luxembourg fut l'analyse complète de l'eau minérale de Mondorf. Il avait bien d'autres projets en tête, mais sa nomination à Maastricht mit fin, pour quelque temps, à ses recherches.

A la suite de la réorganisation de l'Athénée de Maastricht, deux sections y avaient été créées, nommées, comme chez nous, l'une gymnasiale, l'autre industrielle. Van Kerckhoff accepta en 1848 sa nomination aux fonctions de directeur de la nouvelle Ecole industrielle. Il se consacra tout entier à la tâche de rendre cette école viable et prospère, tâche qu'il réalisa avec un plein succès. Comme à Luxembourg, il prit un soin particulier du laboratoire de physique et de chimie et fit de sérieux efforts pour accroître la collection d'appareils. Il y fit travailler non seulement des élèves de la classe de Ire, mais décida des personnes distinguées à y venir accroître leurs connaissances pratiques. Ses conférences à la Société des amis des sciences insufflèrent une nouvelle vie à cette société. Avec son collègue Steyn Parvé il fit gratuitement un cours public de physique et de chimie. Il n'est pas étonnant que pendant cette courte période de trois ans il n'eût pratiquement pas le temps de poursuivre ses recherches.

Grâce à l'influence de Mulder, qui avait gardé à son ancien élève toute son amitié, on lui offrit la chaire de chimie à l'Université de Groningue. Bien qu'il éprouvât quelque amertume à quitter l'Ecole industrielle de Maastricht, qui avait pris sous sa direction un développement tellement prometteur, il n'hésita pas à entrer dans l'enseignement supérieur qui lui offrait plus de possibilités pour ses travaux personnels.

A cette époque, en Hollande l'enseignement de la chimie laissait beaucoup à désirer. Si le professeur d'université disposait d'un laboratoire pour ses travaux, il n'y avait pas en général de laboratoire d'enseignement, donc pas de possibilité de donner un enseignement pratique systématique en analyse qualitative et quantitative. A Groningue, depuis 1841, donc pendant les dix ans qui précédèrent l'arrivée de van Kerckhoff, l'enseignement de la chimie était fait par un spécialiste en zoologie à qui les pratiques de la chimie étaient tout à fait étrangères. Il n'est donc pas étonnant qu'à Groningue, une tâche gigantesque mais combien attrayante

pour lui l'attendait, celle de moderniser et d'équiper le laboratoire de chimie de l'université et de donner à l'enseignement de cette science un caractère vraiment scientifique, accordant une importance prépondérante aux travaux pratiques. Grâce à lui, le laboratoire de l'Université de Groningue était au début de 1853 l'un des mieux outillés de l'époque.

Ses cours, d'une haute tenue scientifique, étaient suivis avec une attention soutenue à cause de la clarté de ses conceptions et de ses exposés, et de la présentation impeccable des démonstrations expérimentales.

Ses élèves lui témoignaient une véritable vénération, non seulement pour le plaisir qu'ils éprouvaient à suivre le maître qui savait les intéresser, mais encore à cause de la droiture de son caractère et de son esprit de justice.

Plusieurs thèses furent élaborées sous sa direction. C'est encore sous son impulsion qu'on procéda à l'analyse de terrains infertiles de la province de Groningue.

Ses attributions à Groningue comportaient la chimie théorique, la chimie pharmaceutique, la technologie, la chimie agricole. La préparation de ses cours était minutieuse, et à une époque où la chimie était en pleine évolution, il s'évertua constamment à y incorporer des progrès les plus récents, tout en faisant encore des conférences dans des sociétés scientifiques et en s'occupant de diverses questions d'ordre administratif.

En 1857 il exerça les fonctions de rector magnificus de l'Université de Groningue.

La dernière partie de sa brillante carrière se déroula à l'Université d'Utrecht où il succéda à Mulder. Il y enseigna la chimie minérale, la chimie organique, et donna en outre des conférences spéciales sur des sujets choisis de chimie. Quatre dissertations furent encore préparées sous sa direction. A cette époque il fut nommé membre de la commission chargée d'établir la *Pharmacopaea Neerlandica*, editio altera, s'occupant avec C. H. van Ankum de Groningue des articles chimiques.

L'œuvre scientifique accomplie par Van Kerckhoff pendant les 25 ans de sa carrière universitaire est remarquable par son ampleur et sa variété. Une première série de ses écrits concerne des recherches expérimentales, entre autres la détermination de la cause de l'infertilité du sol du Haarlemmermeerpolder. Il y décela la présence du sulfate de fer vénéneux. En outre il apporta des perfectionnements à des procédés chimiques divers. Une deuxième série de ses publications comprend des études théoriques prouvant qu'il possédait toute la science chimique de son temps. En 1856 il traite des relations entre les séries de radicaux organiques, insistant sur le point qu'il convient d'aller plus loin que Gerhardt et d'admettre l'existence d'un plus grand nombre de séries que ne l'avait supposé ce dernier. Il généralise des recherches de Kekulé sur la classification des carbures d'hydrogène. D'autres travaux se rapportant à l'explication des liaisons chimiques, complètent sur certains points les recherches importantes de Kekulé dans ce domaine. On sait que la loi de Dulong et Petit n'est pas rigoureuse. Van Kerckhoff a donné une explication de l'écart manifesté à

l'égard de cette loi par le carbone. Il a également donné une explication de l'isomérisation.

Une maladie des reins réduisit son activité dès 1871 et l'obligea finalement de renoncer à travailler dans son laboratoire, mais ne l'empêcha pas de continuer à faire ses cours. Elle l'emporta en 1876, mettant fin à sa belle carrière de chimiste et de professeur. Par ses travaux, par toute son activité il a grandement honoré la patrie de Christian Huyghens. L'Académie Néerlandaise des Sciences avait tenu à le compter parmi ses membres.

Van Kerckhoff, sa vie durant, s'est donné généreusement à ses fonctions. Sa compétence, ses dons remarquables et ses connaissances étendues faisaient de lui un professeur exceptionnel dont le départ fut pour l'Athénée de Luxembourg une grande perte. Mais en la personne de François Reuter, son élève et successeur, qui a enseigné à l'Athénée de Luxembourg la chimie pendant 40 ans, il continuait à dispenser au premier établissement de notre pays les bienfaits de son enseignement. Ce n'est pas, semble-t-il, à la suite des démêlés qu'il eut avec son directeur que van Kerckhoff quitta l'Athénée, mais plutôt parce que sa vocation de chercheur lui ordonnait impérieusement de s'intégrer dans un milieu universitaire propice à l'épanouissement de son génie. En tant que Luxembourgeois nous nous réjouissons que van Kerckhoff ait trouvé à Luxembourg une ambiance favorable pour déployer ses qualités pédagogiques et amorcer ses importantes recherches. Nous devons cet hommage à cette forte personnalité qui, à Luxembourg comme plus tard à Maastricht, à Groningue et à Utrecht, s'est dépensée sans compter pour l'enseignement et pour la science.

BIBLIOGRAPHIE.

- 1) J. M. van BEMMELLEN
Levensbericht van P. J. van Kerckhoff, Jaerboek du Kon. Akad. van Wetenschappen te Amsterdam, 1877—1880.
 - 2) Dr. F. M. JAEGER
Driehonderd jaren chemisch onderwijs aan de Groningsche Universiteit, p. 198-227, Historische Studien, Groningen en Den Haag, 1919.
 - 3) Ernst COHEN
Chemisch-Historische Aantekeningen XIX. De Chemie te Utrecht in den Loop der Eeuwen II.
(Overgedrukt uit het «Chemisch Weekblad» van 14. Juni 1941).
 - 4) J. P. MANTERNACH
Physique et physiciens dans l'enseignement secondaire de 1838 à 1938.
Un siècle de vie intellectuelle, Luxembourg, 1939, p. 249-274.
 - 5) A. WILLEMS
Chimie et professeurs de chimie de 1839 à 1939.
Un siècle de vie intellectuelle, Luxembourg 1939, p. 301-328.
-

Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie

L'Histoire de la Pharmacie à l'assemblée générale de la F. I. P.

Londres, septembre 1955.

L'organisation des réunions d'Histoire de la Pharmacie pendant l'Assemblée générale de la F.I.P. à Londres avait été confiée à l'Union mondiale des Sociétés d'Histoire Pharmaceutique.

Lors de l'Assemblée du Bureau de l'Union mondiale qui eut lieu en présence des délégués des Sociétés affiliées, le mercredi 21 septembre, sous la présidence du Dr M. BOUVET (Paris), les rapports du Secrétaire permanent Dr P. H. BRANS (Rotterdam) et du Trésorier Dr D. A. WITTOP KONING (Amsterdam) furent approuvés.

Après l'admission des Sociétés ayant demandé la qualité de membre, l'Union mondiale compte, dans ses Sociétés affiliées, plus de 4.000 historiens répartis dans le monde.

Le mardi 20 septembre, dans Friends House, le Dr M. BOUVET présida une séance solennelle de l'Union mondiale et de l'Académie internationale d'Histoire de la Pharmacie. Il remercia les organisateurs et souhaita la bienvenue aux assistants. Après l'allocution du Vice-Président de l'Académie internationale, M. G. E. DANN (Kiel) et une adresse de la part du Président de l'Académie internationale le Prof. Dr G. URDANG (Madison) absent, le Dr P. H. BRANS, secrétaire de l'Académie internationale, donna un compte-rendu de l'activité de cette Société depuis l'Assemblée à Rome en septembre 1954, il rappela le nom des membres de l'Académie décédés et des membres qui ont été admis. A l'un d'eux, Mlle Agnès LOTHIAN (Londres), le Vice-Président remit l'insigne de l'Académie; Mlle LOTHIAN fit ensuite une communication sur « Vessels for Apothecaries in London collections » au cours de laquelle, à l'aide de plans de Londres, elle guida son auditoire parmi toutes les collections de ces curiosités de l'histoire de la pharmacie.

Au nom de l'American Institute for the History of Pharmacy, le Prof. Dr G. SONNEDECKER remit la médaille George URDANG pour l'année 1955 au Prof. Dr D. Rafaël FOLCH ANDREU (Madrid).

Après une suspension, la séance fut reprise et une série de communications fut consacrée au « rôle des Pharmaciens dans la découverte du gaz d'éclairage »; les notes suivantes furent données par le Dr M. BOUVET, en collaboration avec M. R. DEROUILLÉ (Lyon) sur « les pharmaciens français et le gaz d'éclairage »; par M. E. G. STEWART (Londres) sur « The Birth of British gas Industry » et par le Dr D. A. WITTOP KONING sur « J. P. MINCKELERS, the inventor of Gaslightning ».

Le mercredi 21 septembre après-midi, les communications suivantes ont été faites : Dr M. BOUVET « La Vente des Remèdes secrets en France avant 1803 »; Prof. Dr G. SONNEDECKER (Madison) « The Bowl of Hygieia as a pharmaceutical Symbol »; M. G. E. DANN « Klaproths Wandlung zum

Antiphlogidtiker»; Dr D. A. WITTOP KONING « Dutch Editions of English Pharmacopoeas»; Prof. Dr O. ZEKERT (Vienne) « Linné in England»; N. JAKSEVAC (Belgrade) présenté par le Dr P. H. BRANS « The case of British Consul, M. HOGDES»; inspecteur Jean VASSE (présenté par le Dr VOLKRINGER) « Pharmacopées du Nord de la France ».

Mlle A. LOTHIAN a fait projeter de belles vues en couleurs ayant pour titre « Pharmaceutical Equipment »; M. H. TARTALJA (Zagreb) a lu une note sur « Le traitement au sublimé dans l'œuvre d'un médecin inconnu qui exerça à Kotor au milieu du XVIIIe siècle » et M. A. STADLER (Palic) un travail intitulé « Neue Gesichtspunkte in der pharmazeutischen Geschichtsforschung ».

Par manque de temps, et leurs auteurs étant absents, les communications suivantes ne furent pas présentées : Dr H. DIECKMANN (Bielefeld) « Theodor Fontane in England»; E.-H. GUIARD (Toulouse) « Montaigne et l'Art de guérir»; Dr E. SAMARELLI (Baronissi) « Historical subject on Gold ».

Dans l'édifice du Welcome Foundation, situé à proximité de la salle des Conférences, Euston Road, une exposition historique avait été installée en utilisant les collections du Welcome Historical Medical Museum. Les produits cosmétiques des anciens Egyptiens ont sûrement aussi servi comme médicaments et, dans une vitrine, on pouvait voir des mortiers et autres ustensiles ayant servi à la préparation, ainsi que des vases et des pots des périodes romaine et grecque destinés à conserver les médicaments. On y montrait la grande influence des Arabes sur le développement de la pharmacie au début du Moyen Age et on pouvait faire apparaître ces progrès par l'Antidotaire de Nicolas de Salerne, un des ouvrages précurseurs des premières pharmacopées. De beaux spécimens de mortiers, et des pots d'apothicaire des XVIe et XVIIe siècles montraient le développement de la pharmacie tandis que des livres sur la botanique et la chimie, avec des appareils de distillation, retraçaient l'évolution de ces deux sciences. Les drogues des Indes et des deux Amériques étaient exposées à côté de vieux piluliers, de pharmacies de voyage, etc... L'œuvre de Serturner, les travaux de Pelletier et Caventou sur les alcaloïdes et les autres principes actifs des plantes étaient rappelés par des préparations originales, le rôle de Claude Bernard dans la découverte des hormones, le diplôme du prix Nobel d'Ehrlich, l'œuvre de Fleming, d'autres progrès de la thérapeutique étaient mis en évidence; une petite carte donnait des détails sur chaque pièce exposée.

On peut dire que par ces manifestations à Londres l'histoire de la pharmacie, suscitant l'intérêt des nombreux visiteurs, a été bien mise en valeur et que la coopération entre la F.I.P. et l'Union mondiale des Sociétés d'Histoire pharmaceutique a donné des résultats favorables pour ces deux organismes.

Dr P. H. BRANS.

*Président du Cercle Benelux d'Histoire de la
Pharmacie (Kring voor de Geschiedenis
van de Pharmacie in Benelux)*

*Secrétaire général de l'Académie internationale
d'Histoire de la Pharmacie,*

*Secrétaire permanent de l'Union mondiale des
Sociétés d'Histoire pharmaceutique.*

RAPPORT GÉNÉRAL D'ACTIVITÉ DU « CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE »

Année 1954

S'écartant quelque peu de la tradition, l'assemblée annuelle du « Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie » s'est tenue en même temps que celle de la « Société pour l'Histoire de la Médecine, des Sciences Naturelles et Mathématiques », en collaboration avec le « Comité Belge d'Histoire des Sciences » et le « Groupe Luxembourgeois d'Historiens des Sciences ». Au cours de ce Congrès qui tint ses assises à Haarlem du 23 au 25 avril 1954, la parole fut prise au nom du Cercle par le Dr WITTOP KONING qui traita de l'Histoire du Commerce en gros des Médicaments, et par le Président, le Dr BRANS, qui fit un compte rendu sur les gildes auxquelles des pharmaciens ont appartenu, en Hollande, en Belgique et au Grand-Duché de Luxembourg.

Une fois de plus, on peut affirmer combien notre Cercle, quoique encore relativement jeune, se trouve ardemment accueilli par des Sociétés scientifiques sœurs, de sorte que son existence peut encore difficilement être niée. Cela se démontra également à Rome lors du Congrès International d'Histoire de la Pharmacie qui s'est tenu du 6 au 11 septembre 1954. En effet, le Cercle y fut représenté à l'occasion du 525e anniversaire du *Nobile Collegio Chimico-Farmaceutico di Roma* et des rapports ont été présentés à la réunion scientifique par les membres suivants : Dr BRANS, « Ueber Apothekerzünfte in den Niederlanden »; Phn W. F. DAEMS, « Die Termini Technici apotheca et apothecarum pharmacia, 'beim Studium der Geschichte der Pharmazie im Mittelalter »; Dr WITTOP KONING, « Les relations pharmaco-historiques entre l'Italie et les Pays-Bas » et Dr G. KERSTEIN, « Ueber die China-Arbeiten Sertürners ». Trois membres reçurent également le titre de membre d'honneur du Collegio Nobile : le Dr BRANS, le Dr WITTOP KONING et le Phn VANDEWIELE.

La réunion d'automne du Cercle se tint à Luxembourg les 2 et 3 octobre 1954. Le Congrès fut ouvert en présence du Dr COLLING, ministre de la Santé publique et du Dr FISCHER, président du « Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois ».

A la réunion scientifique, prirent successivement la parole : M. SPRUCK (Luxembourg) : « Sur l'Histoire du Pays de Luxembourg »; Phn NIMAX (Luxembourg) : « L'Histoire de la Pharmacie Luxembourgeoise »; Dr HARPES (Luxembourg) : « Vieilles Officines et vieux Apothicaires de Luxembourg »; Phn VANDEWIELE (Gand) : « De Codex Montensis of de Pharmacopee van Bergen »; Prof. GLODEN (Luxembourg) : « Un éminent professeur de chimie de l'Athénée de Luxembourg, le Hollandais P. J. J. van Kerckhoff (1818-1876) ». Notre regretté confrère PROOT (Anseremme) récemment décédé, avait lancé l'alarme afin d'éviter la destruction des statues sculptées par le Phn FRAIKIN, celles-ci étant en danger d'être perdues dans la démolition de la gare du Nord à Bruxelles. Nous sommes heureux de vous faire savoir que, grâce aux pourparlers du confrère SEGERS (Bruxelles), qui avait repris entretemps la besogne du confrère PROOT, des résultats fructueux avaient déjà été enregistrés et que ces œuvres d'art pourront être exposées à l'Exposition Internationale de Bruxelles en 1958. Nous félicitons et remercions particulièrement le confrère SEGERS et nous espérons qu'il aboutira par la suite dans ses projets d'instaurer une section d'Histoire de la Pharmacie à l'Exposition Internationale.

La partie scientifique du Congrès de Luxembourg se termina par la représentation d'un film réalisé par le confrère SEGERS (Bruxelles) sur les anciennes pharmacies de Belgique et un film de la « Société d'Histoire de la Pharmacie de Paris ».

Les confrères luxembourgeois, renommés pour leur accueil hospitalier, mirent à la disposition des congressistes un autocar pour leur faire admirer les illuminations féeriques de leur capitale. Le dimanche également fut organisée une excursion en autocar dans les environs de la ville de Luxembourg, après laquelle eut lieu une réception donnée par le Maire à l'Hôtel de Ville, en guise de clôture de ce congrès particulièrement réussi.

Pendant l'année écoulée nous avons eu à déplorer la perte de deux membres : le phn H. GERRIS, décédé à s'Hertogenbosch, et le Dr J. E. QUINTEN, décédé à Utrecht.

La rédaction nous a livré au cours de l'année passée les numéros 8, 9 et 10 du Bulletin, qui dépassent de loin dans leur importance les numéros précédents. Une table fut également publiée se rapportant aux Bulletins nos 1 à 10.

Nous pouvons à juste titre jeter un regard en arrière sur le travail accompli durant l'année écoulée. D'une part l'activité du Cercle a été mieux appréciée dans les pays de Benelux et d'un autre côté, la preuve a été faite que l'étranger attache aussi de l'importance à notre travail. L'année 1954 a été principalement marquée par la participation du troisième contractant des pays de Benelux, à savoir le Luxembourg. Non seulement il y fut tenu un congrès bien réussi, mais on constate aussi que l'intérêt pour l'histoire de notre profession s'y est depuis lors considérablement accru. Les confrères luxembourgeois étaient avant cela convaincus que la Pharmacie au Luxembourg n'avait aucune histoire; maintenant ils savent que la vérité est toute opposée et que même de nombreuses questions restent encore en friche.

Une fois de plus il faut considérer dans tout ceci combien le travail des pionniers du Cercle a été fructueux et souligner combien l'étude de l'histoire de la pharmacie se montre captivante à ceux qui en ont soulevé le voile une première fois.

Le Secrétaire,
Phn L. J. VANDEWIELE.

KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE IN BENELUX

Jaarverslag over de werking gedurende het jaar 1954.

door Apoth. L. J. VANDEWIELE, Secretaris.

Enigszins afwijkend van de traditie werd besloten de voorjaarsvergadering te houden samen met het Genootschap voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde en Natuurwetenschappen, in samenwerking met het « Comité Belge d'Histoire des Sciences » en de « Groupe Luxembourgeois d'Historiens des Sciences ». Op dit Congres, dat doorging te Haarlem van 23 tot 25 April 1954 werd het woord gevoerd namens de Kring door Dr. WITTOP KONING die sprak over de Geschiedenis van de groothandel in geneesmiddelen en de President Dr. BRANS gaf een overzicht over gilden in Nederland, België en Luxemburg, waartoe apothekers hebben behoord.

Hier mag er eens te meer op gewezen worden hoe onze Kring, ofschoon nog betrekkelijk jong, reeds door Wetenschappelijke zusterverenigingen gretig aanvaard wordt en nog moeilijk kan worden genegeerd. Dit bleek ook ten volle toen te Rome het Internationaal Congres voor de geschiedenis van de Pharmacie gehouden werd van 6 tot 11 September 1954. Immers ter gelegenheid van het 525 jarig bestaan van *Il Nobile Collegio Chimico-Farmaceutico di Roma* was ook de Kring vertegenwoordigd en werden op de wetenschappelijke vergadering voordrachten gehouden door de volgende leden : Dr. BRANS « Ueber Apothekerzünfte in den Niederlanden », Apoth. W. F. DAEMS « Die Termini Technici apotheca et apothecarum pharmacia, beim Studium der Geschichte der Pharmazie im Mittelalter »; Dr. WITTOP KONING « Les relations pharmaco-historiques entre l'Italie et les Pays-Bas » en Dr. G. KERSTEIN « Ueber die China-Arbeiten Sertürners ». Ook werden drie leden verermerkt met het erelidmaatschap van het Collegio Nobile n.l. Dr. BRANS, Dr. WITTOP KONING en Apoth. VANDEWIELE.

De najaarsvergadering van de Kring ging door te Luxemburg op 2 en 3 Oktober 1954. Het Congres werd geopend in aanwezigheid van Dr. COLLING, minister van Volksgezondheid en Dr. FISCHER, president van het « Syndicat des Pharmaciens luxembourgeois ».

Op de wetenschappelijke vergadering namen achtereenvolgens het woord : Mr SPRUCK (Luxemburg) : « Sur l'histoire du Pays de Luxembourg »; Apoth. NIMAX (Luxemburg) : « L'Histoire de la Pharmacie Luxembourgeoise »; Dr. HARPES (Luxemburg) : « Vieilles Officiines et vieux Apothicaires de Luxembourg »; Apoth. VANDEWIELE (Gent) : « De Codex Montensis of de Pharmacopee van Bergen »; Prof. GLODEN (Luxemburg) : « Un éminent professeur de chimie de l'Athénée de Luxembourg, le Hollandais P. J. J. van Kerckhoff (1818-1876) ». Door onze inmiddels overleden collega PROOT (Anseremme) werd de noodklok geluid ten einde de beelden te redden gesculpteerd door Apoth. FRAIKIN en die dreigen verloren te gaan met de afbraak van het Noordstation te Brussel. We zijn gelukkig te kunnen mededelen dat dank zij de onderhandelingen van Collega SEGERS (Brussel), die intussen de taak van Collega PROOT op zich heeft genomen, reeds vruchtbare resultaten geboekt werden en dat deze kunstwerken op de Internationale Tentoonstelling te Brussel in 1958 zullen ten toon-gesteld worden. Het past hier collega SEGERS een bijzonder woord van lof en dank toe te sturen en we hopen dat hij verder zal slagen in zijn opzet om op de Internationale Tentoonstelling de pharmacie-historie tot haar recht te doen komen.

Het wetenschappelijke gedeelte van het congres te Luxemburg eindigde met het vertonen van een film door collega SEGERS (Brussel) opgenomen over de oude apothecarijen van België en een film van de « Société d'Histoire de la Pharmacie de Paris ».

De Luxemburgse Collegae, hun wereldberoemde gastvrijheid getrouw, stelden een autocar ter beschikking van de congressisten om de feerrieke verlichting van hun stad te laten bewonderen. Ook de Zondag werd per autocar een omrit gedaan in de omgeving der stad Luxemburg, waarna een ontvangst door de Magistraat, op het Stadhuis, dit welgeslaagd congres beëindigde.

Gedurende het afgelopen jaar hadden we het afsterven te betreuren van twee onzer medeleden n.l. Apoth. H. GERRIS overleden te 's Hertogenbosch en Dr. J. E. QUINTEN, overleden te Utrecht.

De redacteuren bezorgden ons in het voorbije jaar de nummers 8, 9 en 10 van het Bulletin die, wat omvang betreft de voorgaande ver overtroffen. Ook werd een register medegepubliceerd op de Bulletins n° 1 tot 10.

We hebben dus alle recht om met genoegen terug te blikken op het afgelopen jaar. Enerzijds wordt de werking van de Kring in de Beneluxlanden meer en meer geapprecieerd en anderzijds werd het bewijs geleverd dat ook het buitenland oog heeft voor onze werking. Het jaar 1954 staat vooral in het teken van de derde partner der Beneluxlanden n.l. Luxemburg, waar niet alleen een goed geslaagd congres gehouden werd, maar waar de belangstelling voor de geschiedenis van ons beroep van nu af aan fel is geactiveerd. Vroeger waren de Luxemburgse Collegae ervan overtuigd dat de Pharmacie in Luxemburg geen geschiedenis had, nu weten zij dat het tegenovergestelde waar is en dat zelfs veel vragen naar een oplossing trachten.

Hieruit moge eens te meer blijken hoe vruchtbaar het pionierswerk van de Kring is en hoe boeiend de studie van de geschiedenis van de pharmacie blijkt voor hen die er eenmaal even de sluier van oplichten.

DE ROL VAN ANTWERPEN IN DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE *

door Dr. D. A. WITTOP KONING.

Viermaal heb ik u iets verteld uit de geschiedenis van de pharmacie van België en iedere keer bleek dat Antwerpen hierin een zekere rol gespeeld heeft. In de ontwikkeling van de Belgische Pharmacopeëen (1), bij het werk van Mathias de l'Obel (2), in de herkomst van onze pharmaceutische ordonnantiën (3), en in de geschiedenis van de groothandel in geneesmiddelen (4) speelde telkens Antwerpen een belangrijke rol.

Tweemaal heb ik de vraag gesteld of één onzer Belgische collega's zich niet eens wilde verdiepen in de geschiedenis van de pharmacie van Antwerpen ; nu ik op deze vragen althans enig antwoord kan geven wil ik u graag iets vertellen over de rol van Antwerpen in de geschiedenis van de pharmacie van de Nederlanden.

De geschiedenis van de pharmacie in Antwerpen is lang niet onbeschreven, vooral C. Broeckx (5) heeft nu ongeveer een eeuw geleden veel verdienstelijk werk op dit gebied gedaan.

Wanneer wij nu na willen gaan welke rol Antwerpen gespeeld heeft in de geschiedenis van de pharmacie dan interesseren ons geen finesses zoals wanneer de eerste apotheker zich daar vestigde, enz., enz. Wij zullen moeten zien naar 2 perioden, de eerste toen Antwerpen de grote koopstad van het Westen was, de tweede de renaissance na het beleg, onder de regering van Margaretha van Oostenrijk. Verder kunnen slechts enkele punten even belicht worden.

Tot de eerste helft van de 15de eeuw was Brugge de grote handelsstad van het Westen, daarna nam Antwerpen haar plaats in, hetgeen tot het beleg in 1586 duren zou. Antwerpen werd de schakel voor de handel van Lissabon en Cadix met Midden- en West-Europa, m.a.w. wat Brugge in de 14de eeuw was en Amsterdam in de 17de eeuw zou worden, de brug, waarop Noord- en Zuid-Europa elkaar ontmoetten. Ook het door de Italiaanse kooplieden te Brugge ingevoerde gebruik van een beurs ging over op Antwerpen. Een oude beurs was hier in functie van 1485-1531. In dit laatste jaar werd de nieuwe beurs geopend.

A. F. C. van Schevensteen (6) geeft onder de vreemde titel « De hygiënische maatregelen van het magistraat van Antwerpen in de 15de eeuw » een aardige acte over de geneesmiddelenhandel, speciaal de vervalsing van saffraan. Deze acte moge hier in haar geheel volgen :

Inden yersten dat men van nu voortane negheenrehande manieren van sofferane ondermengen en sal oft deen metten anderen conterfaiten maer elc bysunder vercoopen by synen name Te wetene orte voire orte, Tuscane voer tuscane, berengier voer berengier sonder hem eenigen anderen name te mogen gheven, Ende elc in zyn sonderlinge zacke, alsoe dat behoort, Te wetene soffraen van orte en tuscaen in droghen sacken, ende berengier ende zijns gelicke van soffrane in vette smoutte sacken, Ende dat men gheen en berengier droegen oft bereyden en sal om te vercoopen dan in vette sacken ende voer berengier ende opte peyne van VI Ryders te bekeeren deen derdendeel den Heere, dander derdendeel der stand, ende tderde derdendeel den ambachte.

Item dat men gheen en gheconterfeyten orte wtweghen pennincweerden noch slyten en sal, my en sallen vercoopen in vette sacken, gelyc berengier ende opte peyne voersc. te bekeren als vore.

Item oft men bevonde dat yemant geconterfaiten orte vercochte voer finen orte ende ment bevonde dat alsoo niet en ware dat die verbueren sal de peyne als vore.

Item dat men gheenrehande soffraen valsschen oft menghen en sal met eenigerhande substantie die verwe oft gewichte in brengen mochte, opte peyne en verbuerte voersc.

Item dat nyemant ghingber, peper, nagele, wormcruyt, caneel, spica nardij, inde de baldack, Sene, lacka, masticx, zeduarij, galigaen, (in margine : dese addicie is gedaen by Schouteth, Burgemeesteren ende scepenen ende Raed in den XXIII novembris aO XCIIIJ. Gobbaert) ofte andere manieren van crude daer aen clevende, alhier bynnen der stad en sal moegen vercoopen, hy en salt moeten garbelieren op datten te brugge niet ghegarbeleert en ware opte peyne van drie Ryders, te bekeeren als vore.

(*) Mededeling in de « Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » tijdens de vergadering te Hasselt op 16 April 1955.

Item dat men gheenrehande poeder geminct of ongeminct en sal vercoopen in sacken oft buyten sacken in huysen oft opter straten, ten zy dat se gemaect zijn van goden specerijen, opte peyne van drie Ryders te bekeeren als vore.

Item dat men desgelycx niet vercoopen en sal gheenrehande gevalschte driakele groenen gingber oft enige confecten geconterfait oft gevalscht, oft enigerhande ander goet dat gevalscht es, Maer wat goede, dat te venegien oft te brugge oft in anderen dat in coepsteden daer men correctie over alsucken goet doet, gesegelt ende geteykent wort. Ende na dat tvoerg, goet alsoe geteykent, ende gesegelt sal wesen, alhier ter merct gebracht wort, ende sonderlinge bedriegenisse daer inne voert gekeert te wesene, dat dat alhier passeren sal. Ende oft dat goet niet geteekent oft gesegelt en dare dat zy dat goet dan bringen selen by den waerdeeders alhier, om dat te teykenen ende te segelen eer zy dat goet vercoopen sullen, Ende wie hier af de contrarie dade die soude verbueren de peine van VI Ryders te bekenen als vore.

Item dat men van nu voortane gheen droghe confecten, emplastre, salve noch groen waer, noch gheenrehande manieren van crude vercoopen en sal noch wt pennincwaerden dan met Antwerpschen gewichte, Ende insgelycx de pepercoecken wegende een Antwerpsch pont tstuck, opte peyne van drie Ryders te bekenen als vore.

Ende men sal daer toe byden Heere en byder stad op alsucken goet alsoe gevalscht gemenct oft geconterfeyt ware, Ende insgelycx opten persoon die dat versien alsoe na gelegentheyt der saken ende mesdaet daer toe dienen sal.

V a n S c h e v e n s t e e n tekent hierbij aan :

« De groothandel van specerijen had zich op de stapelplaats van Antwerpen zeer uitgebreid. Ongehoord winstbejag moest alras bedrog en andere valsche handelswijzen voortbrengen. Reeds op 23 September 1447 bemoeide zich Schouteth Jan van der Bruggen door eene ordonnantie dezen bijzonderen handel te bepalen. Niettegenstaande dit blijkt het dat de misbruiken steeds bleven bestaan : een tiental jaren later moest het Magistraat zich breedvoerig over de zaak uiten in eene verordening die op 12 September 1460 op de bamismerkt afgekondigd werd.

Daar de eerste verordening van 1447 zich hierin terugvind geef ik enkel de ordonnantie van 1460 weder ; door eene randstaande additie van 24 November 1494 bestatigt men dat zij op dien datum nog in voege was ».

Deze ordonnantie regelt ook al iets op het gebied van de pharmacie n.l. het gebruik van Antwerps gewicht in de verkoop van confecten, emplastra, zalven en simplicia. Of dit de ordonnantie is, waarvan B r o e c k x (7), spreekt wanneer hij zegt « les premiers que nous rencontrons dans les annales de la ville d'Anvers, datent du commencement du 15me siècle. Il est probable que il en existe d'antérieurs à cette époque » blijkt niet. Hij geeft helaas niet de inhoud van de bedoelde keur. Over de groothandel is dus nu een verordening bekend, van een pharmaceutische ordonnantie is dus nog slechts een spoor.

J e f v a n E y c k (8) haalt nog enkele dergelijke bepalingen aan « de meersse van Antwerpen stelt een reglement op tegen de inbreuken op het juiste gewicht en de hoedanigheid der waren. Het was verboden binnen de stad of hare vrijheid, speciën, medecijnen voor wormen of andere ziekten, zalven, oliën, theriakken, te verkopen tenzij deze door de Meerse-dekens eerst gekeurd waren. Het was ook verboden op straf van boet en rechterlijke vervolging seversaet of wormkruid te verwen met menyen, met okere of andere schadelijke produkten, en deze vervalschte waren te verkoopen. Mostaard te verkoopen die niet bij middel van saffraan was geverfd, saffraen te verkoopen met honing of andere stoffen vervalscht, suikergoed en confijt te maken met suiker vervalscht met stijfsel of bloem, nagelpoeder met gemalen turf te mengen, Smout met traan op te maken, Wit was met schapevet of terpentijn en spiegelhars te mengen. In den peperkoek Spaansche zeepotasch of andere quade ingrediënten te doen. » Helaas geeft v a n E y c k geen jaartal (1447 ?). Tenslotte vermeldt hij dat in het stadsreglement van Antwerpen d.d. 3 Augustus 1499 voor het eerst sprake is van apothekarissen. Wij zouden graag weten in welk verband. V a n E y c k nam een en ander over uit een artikel van E. S e r g i j s e l s (9) dat misschien nog iets meer geeft, maar dat ik niet heb kunnen raadplegen. Over deze ordonnantie van 1499 kon het stadsarchief ons inlichten. Ze dateert van 3 Aug. 1499 en houdt zich bezig met de bereiding van de theriak. Slechts het vervaardigen van « tyriake dyatesseron » is toegelaten. De grondstoffen moeten onvermengd ter keuring voorgelegd worden aan de dekens van het ambacht der meersen, hiertoe gemachtigd door de chirurgijns en apothekers der stad. Als « tyriake » klaar gemaakt is moet het opnieuw door de dekens van voorzeggd ambacht, gekeurd worden en

verzegeld. De vervaardigers van « tyriake » zijn gehouden ten allen tijde een eed af te leggen, die de echtheid en zuiverheid van het geneesmiddel waarborgt.

De verkopers van « tyriake » moeten de waar in verzegelde vaten verkopen waar de naam van het product op vermeld staat. De ordonnantie moest door dekens van het ambacht in hun kamer voor iedereen zichtbaar uitgehangen worden.

We kunnen nu de parallel met Brugge en Amsterdam trekken. Wij verwachten ook in Antwerpen kruideniers als groothandelaar en apothekers als detaillisten. En ziet, in 1447, 1460 en 1494 kruideniers kennelijk groothandelaren, in 1499 daarnaast een apotheker.

V a n E y c k vond nog twee apothekers, Thomas Dijck (1505-1509) en Jan Apteker in 1512.

Ook op het gebied van de voorschriftenboeken heeft Antwerpen een belangrijke rol gespeeld. Reeds in 1529 en nogmaals in 1564 werd de « Dlicht d'apoteker » hier herdrukt. Het oorspronkelijk Italiaanse boek *Lumen Apothecariorum* (Venetië 1494) werd in 1515 in Brussel voor het eerst in het Nederlands uitgegeven.

C l u s i u s, de beroemde botanicus, vertaalde er de pharmacopee van Florence uit het Italiaans in het Latijn onder de titel « *Antidotarium sive de exacto componendorum miscendorumque medicamentorum ratione libri tres* ».

C o u d e n b e r g h bewerkte er het *Dispensatorium* van Valerius C o r d u s in 1568 en vervolgens in 1571 en 1579. In 1592 verscheen te Amsterdam een Hollandse vertaling van M. E v e r a e r t, in 1599 een Latijnse editie te Leiden, in 1614 een Hollandse in Amsterdam. Aan deze uitgaven in het Hollands wordt de naam van Mathias d e l' O b e l (2) verbonden als bewerker. Naast C o u d e n b e r g h komen enkele andere Antwerpse apothekers hierin voor zoals Mr Francoys P e n u y n, welgeleerde apotheker van Antwerpen, die met Adriaen B e y e r l i n c k de theriak van de goede samenstelling maakte en Jan C o e n e, Olivier D r i e s c h en Pieter C o u d e n b e r c h te Antwerpen die wilde Latouwe leverden.

C o u d e n b e r g h had immers een bekende tuin buiten de poort van Kipdorp in het dorp Borgerhout, waar hij voor 1560 « *avait rassemblé outre les plantes ordinaires du pays, plus de quatre cents plantes exotiques* ». Een tuin van internationale faam, bekend bij Guicciardini, de l' O b e l, die er het eerst *Dracaena Draco* zag, en Gesner die veel planten door C o u d e n b e r g h toegezonden kreeg (10). C o u d e n b e r g h woonde aan de « St Jacobsmert waer de clock uythangt ».

Nog tweemaal zou Antwerpen een eigen Pharmacopee krijgen, eerst in 1660 opgesteld door medici en waarover de pharmaceuten niet veel lof hadden. B o u d e w i j n s, één der opstellers geeft voorin een verhandeling over het ontstaan van het Collegium Medicum en over het apothekersvak (11). De apothekers menen in 1671 dat deze Pharmacopee slechts geschikt is om te dienen als pakpapier voor kruideniers en handelaren in boter en kaas.

In 1742 wordt verplicht gesteld de aanschaf van « farmachien gedrukt tot Weenen, tot Amsterdam, tot Parijs ende tot Brussel omme sig des te meer in hunnen oeffeningen bequaem te maecken ».

In 1812 eindelijk verschijnt de *Pharmacopoeia Manualis*, a concilio medico praefecturae utriusque Nethae edita, naar het model van de *Pharmacopoea Batava*.

Na de val van Antwerpen vertrekken vele Protestantse kooplieden naar Amsterdam. Hieronder ook apothekers en kruideniers o.a. het bovengenoemde geslacht d e P e n i j n waarvan we een Francois Jr (geb. Antwerpen 155.), een Guiliam (geb. Antwerpen 1580) en diens zoon Francois tegenkomen. Deze Antwerpse kruideniers en apothekers droegen in hoge mate bij tot de bloei van de Amsterdamse handel in geneesmiddelen (12).

Tot zover de punten, die ik in vroegere voordrachten reeds aanhaalde ; er zijn er echter meer. En dan wel allereerst de oprichting van het Collegium Medicum. De plannen tot oprichting dateren van 1610, krijgen in 1617 vastere vorm, maar het duurt tot 1620 eer het officieel tot stand komt. B r o e c k x constateert dat Antwerpen hiermede het eerste Collegium Medicum in de Nederlanden heeft. Amsterdam krijgt het eerst in 1638, maar daar is een nog langere voorgeschiedenis geweest. Immers toonde ik (13) destijds aan dat reeds op 11 Januari 1609 « *Articulen op t stuck der medicinen, chirurgie ende apothekerije, geraemt* » werden. Dit is dus nog een jaar voor Antwerpen. Enige overeenkomst tussen beide verordeningen blijkt niet, zodat hoogstens het plan bekend geweest kan zijn, of beiden naar een derde voorbeeld werkten. Het Antwerpse Collegium Medicum bestond uitsluitend uit medici en had als patroon St Lucas. De « liggere »; het boek van de apothekers, is door

Br o e c k x (14) beschreven. In dit boek komen o.a. ook interessante gegevens over C o u d e n b e r g h voor, evenals een bericht over de bereidingen in 1517 door de apothekers Jan B o u d a e n, H e n r i d e K e y s e r en Jacques d e L e e g h e. Ook wordt nog een andere kruidhot genoemd naast die van C o u d e n b e r g h en wel die van Guillelmus A n d r i e s, eveneens in Borgerhout, niet ver van de « Capelle teghen de beke ».

Br o e c k x beschouwt de verordening van Karel V van 1540 als oudste voor België en dus voor Antwerpen, al zegt hij dat er waarschijnlijk oudere bestaan hebben in Antwerpen. V a n E y c k noemt 17 Aug. 1517 (19) waarbij de alleenverkoop der artsenijen aan de apothekers toegestaan werd, terwijl in 1515 reeds de visitatie in handen van de Deken van de Meerse werd gelegd. Deze verordening is verschillende malen herzien, o.a. in 1595 in het bijzonder omdat er geen bepaling omtrent de leertijd in voorkwam. Het is mij niet bekend of de verordening van 1595 een dergelijke bepaling bevat ; wel vond ik op het Ec. Historisch archief in Den Haag een notarieele acte van 1643, waarbij Mr Pieter v a n d e n B r o e c k apothecaris als leerling aanneemt Andries H e v i g u e r « omme denzelve te dienen in zijnen winckel ende stiel van apoterijen ende dat voor den tijt van 2 naest commende jaeren tegen £ 25 Vlaams jaarlijks ». V a n d e n B r o e c k zal daarvoor « instrueren in den stiel van apotekerijen ende hem geven de montkosten, wasschen en de wringen en habitatie van sijnen persoon ».

In 1659 maakt men uit verschillende bronnen een nieuwe ordonnantie. Deze bronnen worden genoemd en bestaan naast de verordening van Karel V en die van Antwerpen van 1595 uit het decreet van Leuven van 1617 « benefens de wetten van Ausborch, Padua, Brussel, etc. ». Invloed van dergelijke verafgelegen plaatsen als Augsburg en Padua op de keur van Antwerpen zou men niet verwachten.

De keur wordt nog verschillende malen herzien o.a. in 1742 toen ook Antwerpen overging tot een beperking van het aantal apothekers. In 1661 waren er 33 apotheken op 15.000 inwoners, in 1742 30 op 37.000 inwoners. Men stelt nu voor voor elke 2 overleden apothekers 1 nieuwe te accepteren, rekening houdende met weduwen en zoons. De betreffende passage luidt : Boven allen t'welck (gelijk men bevindt dat het getal der vrije meesters apothekers binnen dese stadt al te groot is) soo ordonneren mijne heeren dat in het toecomende (naer dien de twee candidaten die hun nu tot de examineringe ende proeve presenteren, sullen wesen geadmitteerd), het selfde niet meer en sal geschieden, dan naer dien daer twee van de tegenwoordige sullen wesen overleden. In plaetse van welcke twee men alleenelijck eenen nieuwen sal mogen admitteren alsoo vervolgens voor de toecomende, tot dat de selfde sullen wesen geredigeert op het getal door mijne heeren te determineren. In 1786 spraken van een Examen bij wege van Concours aangezien er wanneer er meer candidaten waren, slechts één, de beste toegelaten kon worden. Ook elders heeft men wel een beperking van het aantal apothekers trachten te bereiken (Nijmegen 1644; Groningen 1729, uitsterfing tot acht ; Delft tot 10 ; Den Haag 1775 van 32 tot 20).

Antwerpen heeft consequent een taxe hieraan verbonden immers deze beperking verschaft een monopoliepositie die in de prijzen zich zou kunnen uiten. In 1747 werd een dergelijke taxe door het Collegium Medicum uitgevaardigd.

Tenslotte volgt in 1786 nog een uitvoerige keur waarin deze beperking gehandhaafd bleef. De apothekers kwamen toen echter in een eigen Corpus al bleef dit onderworpen aan de Meersche, het kramersgilde waarvan ze als gebruikende maten en gewichten deel uit maakten (15). Reeds in 1515 vindt visitatie door de deken van de Meersse plaats.

Een exemplaar in handschrift van de Statuten voor het Collegium Medicum vond ik in het Economisch Historisch Archief in Den Haag.

Ook bevindt zich daar een exemplaar van de keur op het apothekersgilde, zoals die door Br o e c k x niet volledig werd afgedrukt. Hij gaf echter de tekst in zijn Notice sur Joseph Hubert Ignace P i j p e r s, Anvers 1848. Tenslotte bevindt zich in hetzelfde archief in handschrift een verzoekschrift uit 1789 van de overlieden van het Corpus der vreye Mrs Apotequers om op te treden tegen een overtreding van de bepaling betreffende het verbod tot aflevering van composita door drogisten, door Petrus L u n s k e n s wonende op het Vleminxveld.

De visiteuren troffen daar recepten, een rekening, apothekersgewicht en een aantal potten en flessen aan met verschillende met name genoemde geneesmiddelen als Laud liquid sy : den=ham ; elix prop^{ta} para=cels.

Ook op ander gebied heeft Antwerpen een grote rol gespeeld en wel in het bijzonder op dat van het pharmaceutische aardewerk. Op het einde der 15de eeuw

kwamen Italiaanse pottenbakkers (Jean Marie de Capua, Johannes Franciscus de Brescia en Guido Savini (Andries) van Castel Durante) naar Antwerpen en riepen er een majolica industrie in het leven, waarvan de producten wat vorm en palet betreft sterk beïnvloed werden door de Italiaanse voorbeelden. Het is veelal zeer moeilijk uit te maken, of men met Antwerps of met Italiaans werk te doen heeft. Uit deze majolica is de gehele geschiedenis van de Delftse apothekerspot af te leiden (16). In 1531 wordt de Venetiaan Petrus Frans vermeld als « faiseur de pots d'Apothicaire (8).

Ik mag hier nog wel uw aandacht vestigen op de prachtige collectie Antwerpse apothekerspotten in het Museum het Vleeshuis aldaar.

Vijzels zijn er in Antwerpen slechts enkele gegoten, Mechelen was voor het Zuiden de plaats waar de meeste vijzels gemaakt zijn.

In Antwerpen werkten Francois Claes (1587, 1605, 1610), Francois Fiefvet (1665) en Passchier Melliaerts (1691). Tezamen ken ik slechts 5 vijzels van hen (18).

Al heb ik voornamelijk uit oudere gedrukte bronnen geput, het is misschien nuttig, dat de gegevens over de geschiedenis der pharmacie te Antwerpen weer eens bij elkaar gebracht zijn.

LITERATUUR.

- (1) D. A. Wittop Koning, De Belgische Pharmacopeëen, Pharm. Weekbl. 1952, p. 144.
- (2) D. A. Wittop Koning, Mathias de l'Obel en zijn betekenis voor de pharmacie ; Pharm. Tijdschr. voor België, 1951, nr 3/4.
- (3) D. A. Wittop Koning, De herkomst van onze Nederlandse pharmaceutische ordonnantiën ; Pharm. Tijdschr. voor België, 1952, nr 5.
- (4) D. A. Wittop Koning, De geschiedenis van de groothandel in geneesmiddelen ; Pharm. Tijdschr. voor België, 1954, nr 7.
- (5) C. Broeckx, Le père de la Pharmacie Belge, 1856.
— Notice sur Francois Mathieu Verbert, 1856.
— Levensschets van Michiel Boudewijns, 1856.
— Note sur Le Liggere des Apothicaires d'Anvers ; Ann. de l'Acad. d'Arch. de Belgique, 1861.
— Notice sur Joseph Hubert Ignace Pijpers pharmaciens, Anvers 1848.
— Levensschets van Dr Lazarus Marquis.
— Levensschets van Willem Marquis.
— Histoire du Collegium Antverpiense, Anvers 1858.
- (6) A. F. C. van Schevensteen, De hygiënische maatregelen van het magistraat van Antwerpen in de 15e eeuw ; Bijdr. Gesch. Geneesk. 1927, p. 338.
- (7) C. Broeckx, Histoire du Collegium Medicum Antverpiense, Anvers 1858.
- (8) Jer van Eyck, Wat weet ge over den Apotheker, Antwerpen 1944.
- (9) E. Sergijssels, Chronyke der Antwerpse Apothecarissen.
- (10) C. Broeckx, Le père de la Pharmacie Belge, 1856.
- (11) C. Broeckx, Levensschets van Michiel Boudewijns, 1856.
- (12) D. A. Wittop Koning, De handel in geneesmiddelen te Amsterdam tot omstreeks 1637, Purmerend, 1942.
- (13) D. A. Wittop Koning, De voorgeschiedenis van het Collegium Medicum te Amsterdam, Jaarboek Amstelodanum 1947.
- (14) C. Broeckx, Note sur Le Liggere des Apothicaires d'Anvers, Ann. de l'Acad. d'Arch. de Belgique, 1861, p. 280.
- (15) P. H. Brans, Gilden in België, Nederland en Luxemburg, waartoe apothekers hebben behoord. Bulletin Cercle Bénélux d'Histoire de la Pharmacie 9, p. 5, 1954.
- (16) L. J. M. Philippen, De oud-Antwerpse Majolica, Brussel, z.j.
- (17) D. A. Wittop Koning, Delftse Apothekerspotten, Deventer, 1954.
- (18) — Nederlandse vijzels, Deventer, 1953.
- (19) Op deze ordonnantie van 1517 hoop ik in een afzonderlijke publicatie terug te komen.

RESUMÉ

Le rôle de la ville d'Anvers dans l'Histoire de la Pharmacie

par le Dr. D. A. Wittop Koning.

L'auteur donne un aperçu de différentes études parues et se rapportant à l'histoire de la Pharmacie à Anvers. — Anvers a joué un rôle important dans l'évolution

des ordonnances pharmaceutiques dans les Pays-Bas. L'auteur cite le texte d'une charte de 1460 qui réglemente le commerce en gros en médicaments. — C'est aussi à Anvers que Charles de Lécluse (Clusius) traduit la Pharmacopée de Florence et que Coudenbergh et de l'Obel (Lobelius) ont remanié le Dispensatorium de Valerius Cordus. — L'auteur traite finalement du Collegium Medicum et de la fabrication de pots de pharmacie et de mortiers à Anvers.

DE UITOEFENING VAN HET BEROEP VAN APOTHEKER TIJDENS DE XVIIIe EEUW IN LIMBURG *

door Apoth. J. MOONS.

De Wetenschap heeft aan de zoekers en de uitvinders van de XVIIIe eeuw veel te danken, dat werd reeds dikwijls gezegd en herzegd.

Een opsomming van de vooraanstaande figuren uit de wereld van de natuurkunde, de scheikunde en de plantenkunde zou ons dit klaar aantonen.

Ik zal U de lange lijst van al die beroemde geleerden sparen.

Men schijnt echter nog dikwijls te vergeten dat een hele reeks apothekers zeer veel tot de vooruitgang van de Wetenschap en speciaal van natuur- en scheikunde hebben bijgedragen. Ik noem hier slechts de voornaamste van onze illustere voorgangers :

Phil. B e c k e r. 1711-1799. Apotheker te Maagdenburg, bestudeerde in het bijzonder de planten, hun bestanddelen en hun scheikundige eigenschappen.

B e a u m é. 1728-1804. Apotheker en leraar in de scheikunde te Parijs, bouwde de aerometer.

G. W. S c h e e l e. 1741-1786. Reeds beroemd in zijn tijd; heeft de scheikunde verrijkt door talrijke nieuwe producten te isoleren en te classeren : wijnzuur, citroenzuur, melkzuur, enz. en bijzonder de glycerine.

L. W a u q u e l i n. 1763-1829. Apotheker te Parijs; isoleerde chroom en beryllium.

G. L. P r o u s t. 1765-1824. Apotheker in de Salpêtrière te Parijs, een der grootste leraars in de scheikunde; bestudeerde de organische en anorganische formules en isoleerde wijnsuiker.

E. W. M e r c k. 1755-1805, was ook apotheker, zijn naam is zeer bekend.

Al deze vondsten deden een grootse literatuur bloeien.

Sommige geleerden hebben getracht deze ontdekkingen bijeen te brengen en ze op de verschillende takken der geneeskunde toe te passen. Maar in die literatuur heerste geen eenheid. Men voelde weldra aan hoezeer het nodig was de terminologie vast te leggen en te veralgemenen ; dit gebeurde dan ook in leer- en handboeken, die alle volkeren ten goede kwamen.

Tegen het einde der XVIIe eeuw heeft de geneeskunde een eigenaardige uitwas van geheim gehouden geneesmiddelen en van kwakzalversrecepten gekend.

Deze toestand veroorzaakte grote verwarring. De burgerlijke overheden zijn in ons land tussenbeide gekomen om de rechten en de plichten van de geneesheer, de chirurg en de apotheker nader te bepalen.

In het prinsbisdom Luik werden 7 reglementen uitgevaardigd nl. in 1699, 1700, 15 Februari en 27 Mei, 1736, 1740, 1741, 1757. Deze reglementen vervallen dikwijls in herhalingen en bestrijken ook de geneeskunde, een gebied waarin toenmaals ook wel iets haperde. Wij behandelen hier enkel de artikelen die de apothekers rechtstreeks aanbelangen.

Het spreekt van zelf dat de reglementering die ons beroep werd opgelegd niet steeds de sympathie van onze vrijheidlievende voorgangers heeft genoten. Zij kon dan ook slechts geleidelijk in toepassing worden gebracht en is een voorbereiding geweest tot het vrijwaren van onze kunst en kunde in de volgende periode.

Ik wens hier vandaag slechts de oude reglementen van het prinsbisdom Luik te bespreken omdat bijna heel onze provincie Limburg vanaf de XIVe eeuw van dat kleine landje deel uitmaakte : daarna zal ik heel in het kort over enkele XVIIIe eeuwse Limburgse apothekers die zich naam verworven hebben, uitweiden.

Het oudste reglement dateert van 1699 : *Prinsbisshop J o z e f C l e m e n s*

(*) Mededeling gedaan in de « Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux » tijdens de vergadering te Hasselt op 16 April 1955.

van Beieren beweert dat vele mensen hun lichaam toevertrouwen aan lieden, die bij gebrek aan kennis de pijnen verlengen en het leven verkorten : « les fautes et les vices de la pharmacie causent un autre désordre qui n'est pas moins nuisible au corps de l'homme quand l'effet des médicaments mal préparés, altérés ou changés trompe l'attente du plus habile médecin », zo luidt het letterlijk. Het doel van dat eerste reglement is natuurlijk die misbruiken te doen verdwijnen en daarbij de uitoefening van de geneeskunde op stevige basis te grondvesten. Daarom verbiedt de vorst « de faire ou exercer la profession ou pratique de la médecine, pharmacie ou chirurgie avant d'avoir été admis, inscrits et approuvés par le collège de médecine que nous avons érigé, comme nous érigeons. » Van dat college zullen deel uitmaken een voorzitter, een griffier, vier geneesheren, twee apothekers en twee chirurgen als bijzitters.

De particuliere geneesheer van de Prinsbisschop neemt van rechtswege deel aan de zittingen. Sedert 1702 mag bij zijn afwezigheid de oudste dokter der stad Luik optreden. Al de geneesheren en apothekers zullen om de beurt als bijzitters fungeren. Het « Collegium medicorum leodiensium » zal om de 14 dagen vergaderen, bij betwistingen als scheidsgerecht optreden, de schuldigen bij de Hoge Gerechts-officier aanklagen en aan nieuwe dokters of apothekers een bekwaamheidsexamen afnemen. Die nu reeds het beroep uitoefenen zullen zich binnen de maand laten opschrijven « selon la date et selon le rang de leur patente ».

Ieder jaar zullen twee geneesheren en twee apothekers al de apotheken tweemaal inspecteren : de slechte medicamenten zullen op het bevel van het Collegium medicorum op straat geworpen worden.

Vier geneesheren zullen een « dispensaire » d.w.z. een lijst van geneesmiddelen met hun samenstelling gereed maken. Daarna volgen enkele artikelen, speciaal voor de apothekers : Niemand mag het ambt uitoefenen indien hij niet in het Latijn door het Collegium medicorum over het dispensaire ondervraagd werd. Daarbij moet hij nog 5 jaar bij een goed meester aediend hebben, een meesterwerk of chef d'œuvre, dat is een moeilijk geneesmiddel, klaarmaken en daarbij de rechten betalen. Na de aanneming zullen de nieuwe apothekers de beroepseed afleggen. Voor de « médicaments purgatifs violents, vomitifs, hystériques, narcotiques, antimoniels, mercuriels » moet er een ordonnantie van de geneesheer zijn ; vrouwen of meisjes mogen geen geneesmiddelen gereedmaken of verkopen.

Hoofdzak is het bekwaamheidsexamen na een lange leertijd en de inspectie. Dit reglement geldt niet alleen voor Luik en omstreken maar voor heel het Prinsbisdom en het zo noodzakelijke « dispensaire » verscheen niet in 1699 maar in 1741. Het is een zeer zeldzaam boekje geworden. Men kent slechts één exemplaar, bewaard in de Luikse Universiteitsbibliotheek. Wij apothekers van 1955 kunnen er waarschijnlijk weinig uit leren.

In 1700 werden enkele bijkomende bepalingen gepubliceerd :

De apothekers moeten de ordonnanties der geneesheren een jaar lang bewaren. Indien zij een onduidelijke ordonnantie ontvangen, mogen zij bij afwezigheid van de geneesheer, een van zijn confraters raadplegen.

Bij moeilijkheden over het beroep zal de president van het Collegium medicorum het advies van twee bijzitters en van twee andere apothekers vragen.

Waarschijnlijk werd aan deze maatregelen geen goed onthaal voorbehouden, want nog dat zelfde jaar 1700, op 27 Mei verscheen een nieuw edict : de apothekers mogen hun geneesmiddelen verkopen zoals vroeger, indien bij een inspectie slechte waar wordt aangetroffen, kunnen de inspecteurs indien de apotheker akkoord gaat, ze zonder de tussenkomst van het college op de straat doen werpen.

In 1736 bepaalt de prinsbisschop Georges-Louis de Berghes nog eens de condities voor het examen. Examen en inschrijving op de officiële lijst kostten 8 gouden florijnen. Toch moeten de apothekers die 10 jaar dienst hebben en een bewijs van de schepenbank van hun verblijfplaats voorleggen niet meer het examen afleggen maar wel 4 Brabantse Gulden voor de inschrijving betalen. Dit reglement zal voor heel het land van Luik van kracht zijn.

Reeds in 1699 werd bevolen dat de leerjongens zich moesten laten inschrijven en aan het Collegium Medicorum 8 goudgulden betalen.

In 1740 herinnerde een nieuwe ordonnantie aan dat voorschrift : het moet immers dienen om te bewijzen dat de kandidaat 5 jaar bij een meester-apotheker in de leer is geweest. Eindelijk werd op 14 April 1741 het zagezegde dispensaire gepubliceerd Pharmacopaea Leodiensis.

Het bestond uit 3 delen. In primo, medicamenta simplicia omnia.
In altera, composita galenica.
In tertia, chemica remedia.

Nu konden onze voorgangers, zij die werkelijk de naam apotheker verdienden, op een degelijke manier hun taak vervullen ; zij bezaten een basis en een norm, de reeds genoemde Pharmacopaea. Het beroep was wettelijk min of meer beschermd en mogelijke misbruiken konden beteugeld worden.

**

Er rest mij nog heel in het kort over een paar bekende Limburgse apothekers der XVIIIe eeuw te spreken. Vooraf kunnen we wel met een beetje fierheid zeggen dat zij in het leven van onze steden een aanzienlijke rol gespeeld hebben.

Nu nog staat op de Markt te Hasselt het alom gekende huis Het Sweert. Sinds 1713 wordt het door apothekers bewoond. De eerste van deze serie was Frans C o n i n x. Zijn kleindochter huwde met Frans Demenij, een der voornaamste aanhangers van de Luikse revolutie.

Lambert P a l m e n, oud-burgemeester en apotheker te Tongeren begiftigde het weeshuis. Zijn neef en opvolger deed in 1787 een schenking van 40.000 gulden aan de armentafel.

Trudo d e W i n d e woonde op de Markt te St. Truiden, was schepen en verscheiden malen burgemeester der stad en toen, Sebastiaan Colen, door het betalen van een zware boete in baar goud en juwelen, aan het burgemeestersambt verzaken mocht, nam hij resoluut in een gevaarlijke tijd die zware taak op zijn schouders.

Het pleit voor al onze voorgangers dat zij hun apotheek zeer kunstig wisten in te richten : nu nog — en hier denk ik speciaal aan de mooie apotheek V a n V e n c k e n r a y, die we zullen bezoeken — zijn vele onzer collega's fier op het Delfts porcelein dat van de apothekers der XVIIIe eeuw voortkomt.

Terwijl vele andere beroepen in de 18e eeuw of wel niet, of wel ter nauwer nood bestonden, was toenmaals het apothekersberoep reeds wettelijk beschermd, was er een ernstige controle en een gezaghebbende kamer van het Collegium Medicorum ingericht en genoten de apothekers de achting en de sympathie van hunne medeburgers omdat zij hun beroep, de kunst en het Vaderland liefhadden.

5 JAAR « KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE IN BENELUX » (CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE)

Een overzichtelijk verslag (2) door Dr P. H. Brans (Rotterdam), President van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux

Tijdens de Algemene Vergadering van de Fédération Internationale Pharmaceutique (FIP) in 1949 te Amsterdam hadden historici der pharmacie gelegenheid van gedachten te wisselen over de vraag of een vereniging op dit gebied in Benelux-verband mogelijk en wenselijk zou zijn. Op de laatste vraag was in tweeërlei opzicht het antwoord bevestigend. Immers de gebieden, die thans Benelux vormen, waren vroeger óf één óf door een personele unie verbonden en historisch samengegroeid zó, dat men de geschiedenis van deze gebieden feitelijk niet kan scheiden. De wenselijkheid vloede verder ook voort uit de overweging, dat in Nederland de pharmaceutische geschiedschrijving zich beter ontwikkeld had, dan in de landen van de andere Benelux-partners. In 1891 reeds was in Nederland door het verschijnen van Professor S t o e d e r ' s « Geschiedenis

der Pharmacie » bijeengebracht wat in verschillende bronnen gevonden was en dit materiaal is door de onvermoeide werkzaamheid van Professor P. v a n d e r W i e l e n en zijn leerlingen en verder door Dr J. J. H o f m a n en Dr Hk. C o h e n zodanig uitgebreid, dat voor de geschiedenis van ons vak in Nederland een indrukwekkende hoeveelheid bouwstoffen bijeengebracht werd. Anders was de situatie in België. Weliswaar was door de collegae v a n S c h o o r, S c h a m m e l h o u t en P. v a n d e V y v e r e en anderen op velerlei gebied van de pharmaceutische geschiedenis gepubliceerd, maar een samenvattend werk of zelfs een overzicht ontbrak en in Luxemburg was de geschiedenis van de pharmacie een volkomen onbekende grootheid.

Bestond dus over de behoefte van een instantie, die voor de opvulling van de leemten en een samenbundeling van het gevondene, nuttig werk zou kunnen doen, geen enkel verschil van mening, over de te volgen weg om tot zo'n instituut te komen kon men niet tot een duidelijk beeld komen en vooral van Belgische zijde trok men de levensvatbaarheid van een vereniging, zo die al tot stand zou zijn ge-

(2) Naar een lezing op de vergadering van de « Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux » te Hasselt op 16 April 1955.

komen, ten sterkste in twijfel. Men meende echter het ogenblik gunstig om een poging te doen en de redacteurs van de Belgische pharmaceutische tijdschriften, in Amsterdam aanwezig, zegden toe in hun bladen een oproep te publiceren, waarin zij, die belangstelling hebben voor de geschiedenis van de pharmacie, verzocht werden hun naam en adres op te geven aan de samensteller van dit overzicht, ten einde de oprichting van een vereniging in Benelux-verband te overwegen. De ontvangen antwoorden waren niet groot in aantal, maar er onder waren er, die van zo grote belangstelling en enthousiasme getuigden, dat, na fuggespraak met Nederlandse pharmacie-historici, besloten werd te Rotterdam een bijeenkomst te beleggen in « Caland-West » om de oprichting van een « Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux — Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie » te doen plaats hebben. Op 18 April 1950 vond deze vergadering plaats en talrijke collegae uit België en Nederland hadden gevolg gegeven of schriftelijk hun sympathie betuigd aan de oproep voor de vergadering, die was ondertekend door de heren: Dr P. H. Brans (Rotterdam), Prof. Dr J. Gillis (Gent), P. van de Vyvere (Brugge), L. Vandewiele (Gent) en Dr D. A. Wittop Koning (Amsterdam). Men besloot over te gaan tot stichting van de KRING en een bestuur te benoemen, samengesteld:

President: Dr P. H. Brans, Rotterdam;
 Secretaris: L. Vandewiele, Gent
 Penningmeester: I. Etienne, Verviers.

Aan dit bestuur werd opdracht verstrekt een ontwerp voor een Reglement te maken, een vergadering in België voor te bereiden en de uitgave van een « Bulletin » onder de ogen te zien. De verruiming van de bepalingen voor reisdeviezen in Nederland liet tot eind 1950 op zich wachten en daarom meende het bestuur goed te doen, de vergadering in België niet meer in 1950, doch in 1951 uit te schrijven. Op 3 en 4 Maart 1951 vond deze plaats te Gent in het auditorium van het Pharmaceutisch Instituut van de Universiteit. 's Zaterdagavonds spraken: L. Vandewiele (Gent) « Over de Pharmaceutische Verzameling van het Museum voor Folklore te Gent », Dr P. H. Brans (Rotterdam) « De Geneesmiddelenverzorging bij de Oost-Indische Compagnie », P. van de Vyvere (Brugge) gaf een overzicht over « Aspecten van de geschiedenis der pharmacie in België » en Dr D. A. Wittop Koning (Amsterdam) besprak « Matthias de Lobel, zijn belang voor de geschiedenis der pharmacie ». 's Zondags 4 Maart vond de ledenvergadering plaats, waarin het Reglement werd vastgesteld en besloten werd tot het uitgeven van het « Bulletin ». Als redacteurs werden benoemd de heren P. van de Vyvere (Brugge) en Dr D. A. Wittop Koning (Amsterdam), aan welke laatste tevens voorlopig de functie van Bibliothecaris-Administrateur werd toevertrouwd. In de vacature van Vice-President

werd voorlopig niet voorzien. Nadat de vergadering besloten had mede te werken aan de tot standkoming van de UNION MONDIALE DES SOCIETES D'HISTOIRE PHARMACEUTIQUE, de wereldorganisatie, die alle verenigingen op pharmaceutisch historisch gebied verenigt, en de KRING aldus meteen in internationaal contact met de overige pharmaceutisch geschiedkundige organisaties was getreden, werd onder deskundige leiding een bezoek gebracht aan de oudste gedeelten van Gent en het Museum voor Folklore.

Op de vergadering te Gent was bij de bespreking van de plaats van de volgende bijeenkomst, door collegae uit Gouda het voorstel gedaan de volgende vergadering daar te doen plaats hebben en dit werd door de aanwezigen gaarne aanvaard. Men had in het reglement vastgelegd, dat men in het voor- en het najaar zou vergaderen en afwisselend in de drie landen van de Beneluxpartners, zover dit mogelijk zou blijken. Op Zaterdag 6 October 1951 kwam de KRING dus bijeen in de historisch interessante stad Gouda, in het Stedelijk Museum, waar de gerestaureerde « Chirurgieksamer » werd bezichtigd, nadat tevoren de beroemde gebrandschilderde ramen in de Goudse St Janskerk waren bewonderd. Het Departement Gouda van de K.N.M.P. (Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Pharmacie) bood de bezoekers thee aan, waarna in de Aula de ledenvergadering plaats vond, waarin men benoemde tot ereleden de heren: Dr M. Bouvet (Parijs), Prof. Dr G. Urdang (Madison), Prof. Dr J. A. Häfliger (Luzern) en Prof. Dr D. Rafael Fochy Andreu (Madrid). Hierna volgden voordrachten door de heren J. G. W. F. Bik (Gouda) over « De Goudse Chirurgie's Apothecars », Dr D. A. Wittop Koning (Amsterdam) « Belgische Pharmacopeeën », C. Postma (Den Haag) « Pharmaceutische aspecten van het gedicht De Moffenschans van Petrus Hondius », Dr J. C. de Keuning (Rotterdam) « Over de geschiedenis van het Thymkruid » en Dr P. H. Brans (Rotterdam) « De Bataviasche Apotheek van 1746 ». Hier worde dankbaar gewag gemaakt van de steun, die onze KRING vanaf de oprichting genoot van de « K.N.M.P. » en veel harer Departementen, alsmede van de zijde van beroepsverenigingen in België en Luxemburg, terwijl het Pharmaceutisch Weekblad en de Belgische vaktijdschriften onze KRING daadwerkelijk hielpen door opname van de verslagen van de vergaderingen en de gehouden voordrachten en het beschikbaar stellen van het zetsel hiervan voor overdruk in ons « BULLETIN », waarvan de uitgave anders de financiële middelen van onze KRING zou te boven gaan.

De Voorjaarsvergadering in 1952 bracht de leden op 15 en 16 Maart te zamen te Brussel. Op Zaterdagmiddag was men tegenwoordig bij de opening van de Tentoonstelling van oude pharmaceutische, botanische en geneeskundige boeken in het Musée du Livre, waarna de vergadering plaats vond in het nabijgelegen Hotel Ravenstein, waar ons erelid

Dr M. B o u v e t (Parijs) sprak over « Molière et les pharmaciens », de heer A. C o u v r e u r (Brussel) over « La Publicité pharmaceutique au XVIIIe siècle », I. E t i e n n e (Verviers) over « La musique et la pharmacie », waarna de pharmaceutische collectie van Apoth. Staes werd bezichtigd. 's Zondags 16 Maart vond in de Vergaderzaal van het Musée du Cinquantenaire de ledenvergadering plaats, voorafgegaan door een bezoek aan de afdelingen Nijverheid, Kunsten en Folklore van dat Museum onder leiding van de conservatoren Graaf de Borchgrave d'Altena en Verbesselt. Hierna spraken: Dr P. B r a n s (Rotterdam) over « De Kaapkolonie, Jan van Riebeeck en de pharmacie », Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) over « De herkomst van onze pharmaceutische ordonnantiën » en L. V a n d e w i e l e over de « Ordonnance politique nopens het verkoopen van medecijnen — 16 October 1456 — uit het Stadsarchief te Gent ».

Op Zaterdag 1 November 1952 kwamen de leden bijeen te Amsterdam in de collegezaal van het Pharmaceutisch Laboratorium der Gemeente Universiteit. In de ledenvergadering werd collega A. C o u v r e u r (Brussel) gekozen tot Vice-President en werd kennis genomen van de oprichting van de Académie Internationale d'Histoire de la Pharmacie, waarvan Dr P. H. B r a n s de Secretaris-Generaal werd en Dr D. A. W i t t o p K o n i n g de Penningmeester, zodat onze KRING ook in deze hoge instantie op pharmaceutisch historisch gebied een grôte waardering ondervond. Na bezoek aan het speciaal voor onze leden opengestelde historisch Medisch Pharmaceutisch Museum in het Wijnkopersgildehuis werd de vergadering in het Pharmaceutisch Laboratorium voortgezet met een mededeling door L. V a n d e w i e l e (Gent) over « Nota's betreffende Sr. Petrus van Boveghem, vrijen meester Apothecaris te Gent », door Dr P. H. B r a n s (Rotterdam) over « De Dordtse Confrery der Drogbereykunst en de plaats tussen de andere apothekersgilden », door P. v a n d e V y v e r e (Brugge) « Iets over de Geschiedenis van de Tolusiroop » en door Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) over « De apothekerspotten van het Medisch Pharmaceutisch Museum ».

In Nederland was door de zorgen van de Commissie voor de Geschiedenis van de Pharmacie in de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter Bevordering der Pharmacie een enquête ingesteld onder de leden dier Maatschappij inzake antieke standpotten, vijzels en andere oude utensilia, schilderijen, oorkonden, etsen en prenten de pharmacie of haar beoefenaars betreffend, alsmede naar ouderdom en geschiedenis der apotheken. De vragenlijst was tevens dienstbaar gemaakt voor het verzamelen van ex-libris van apothekers. Deze werden ter gelegenheid van de Algemene Vergadering der Maatschappij te 's Hertogenbosch in een kleine tentoonstelling aan de leden getoond, die grôte belangstelling toonden. In België en Luxemburg deed onze Kring, dank zij de medewerking van de vak-

pers in die landen, een soortgelijke vragenlijst uitgaan, die tevens diende om nieuwe leden te winnen. Dit laatste gaf tot resultaat, dat het ledental bij de oprichting een 20 bedragend, aangroeide tot meer dan 100. Ter gelegenheid van de Voorjaarsvergadering 1953, die op 18 en 19 April werd gehouden en samenviel met het driejarig bestaan van onze te Rotterdam opgerichte KRING, werd van de door Maatschappij en Kring verzamelde Ex-Libris, aangevuld met welwillend beschikbaar gestelde particuliere collectie's een Tentoonstelling van Pharmaceutische Ex-Libris gehouden, die ingeleid werd door een causerie van Dr P. H. B r a n s (Rotterdam). Deze tentoonstelling was opgesteld in de vergaderzaal van het gebouw van het Departement Rotterdam van de K.N.M.P. In de wetenschappelijke vergadering sprak collega A. C o u v r e u r (Brussel) over « Le Merveilleux dans la Pharmacie au 18ème siècle », Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) over « Noord- en Zuid-Nederlandse Vijzels », L. V a n d e w i e l e (Gent) over « De oudste gegevens over Apothekers in België » en E. G r e n d e l (Gouda) « Over de apothekersfamilie Grendel ».

Voor de najaarsvergadering in 1953 viel de keus op Brugge, mede met het oog op het feit, dat velen zouden willen doorreizen naar de vergadering van de FIP te Parijs. Op Zaterdagmiddag 12 September kwamen de leden bijeen in Hotel St Hubert voor een causerie door P. v a n d e V y v e r e (Brugge) over « 't Boeck van de Neeringhe van de Cruythalle der Stede van Brugge », waarna Colonel Pharmacies W. P r o o t (Anseremme) sprak over « Mummia » en J. C o p i n (Brussel) over « L'étain de l'ancienne pharmacie », waarna een bezoek aan de verlichte gebouwen en grachten van Brugge volgde. Zondag 13 September werd bezocht het Museum Gruuthuuse en de apotheek van het St Jans Hospitaal.

Inmiddels waren door het Genootschap voor Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde en Natuurwetenschappen besprekingen geopend met het Comité Belge d'Histoire des Sciences over een te houden Benelux Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen en vanwege genoemd Genootschap, waarmede onze KRING vanaf het begin de prettigste betrekkingen had onderhouden, werd de medewerking van onze KRING gevraagd, terwijl voor Luxemburg de Groupe Luxembourgeois d'Historiens des Sciences werd uitgenodigd. In het comité voor de voorbereiding van het Congres namen voor onze KRING zitting Dr D. A. W i t t o p K o n i n g en Dr P. H. B r a n s, welke laatste tot Secretaris-Generaal en Co-President van het Congres werd gekozen. Men besloot het Congres in het voorjaar van 1954 te Haarlem te doen plaats vinden en onze KRING bepaalde daarom geen eigen voorjaarsvergadering te houden, doch de leden op te wekken tot deelneming aan het te Benelux Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen, dat stond onder auspiciën van de Union Internationale d'Histoire des Sciences en dat op 23 April 1954 te Leiden aan-

ving en op 24 en 25 April te Haarlem werd voortgezet.

Op 24 April werden de congressisten door Burgemeester en Wethouders van Haarlem ten stadhuiZe ontvangen en volgde een bezoek aan het sprookjesachtig verlichte Frans Halsmuseum. De wetenschappelijke voordrachten vonden op 24 April plaats in het gebouw van de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen, op 25 April in de aula van het eveneens aan het Spaarne gelegen Teylers Museum. Daar spraken over pharmaceutische onderwerpen: Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam), die behandelde « De Geschiedenis van de Groothandel in geneesmiddelen in Nederland en België » en Dr P. H. B r a n s (Rotterdam) « Gilden in België, Nederland en Luxemburg, waartoe apothekers hebben behoord ». Dit Congres, dat een succes genoemd mag worden en dat om de 3 jaar in één van de Beneluxlanden zal worden voortgezet, had voor onze KRING nog een zeer belangrijk gevolg. De medewerking van onze Benelux-partner Luxemburg in onze KRING had zich beperkt tot een subsidie van de vakvereniging van de Luxemburgse apothekers en om meer belangstelling te wekken, reisden de President en de Penningmeester van onze KRING in de zomer van 1953 naar Luxemburg voor besprekingen met Luxemburgse collegae. Behalve de allervriendelijkste ontvangst en het toetreden van enkele leden was het voornaamste resultaat van het bezoek de mededeling van onze collegae aldaar, dat een Luxemburgse geschiedenis van de pharmacie niet bestond. Met deze wetenschap voor ogen zag onze KRING hier een taak opbouwend te werken en te trachten door een vergadering in Luxemburg de belangstelling voor de pharmaceutische geschiedenis aldaar te wekken. Een grote delegatie Luxemburgse Apothekers, die het Congres te Haarlem bezocht, schiep de mogelijkheid plannen te bespreken om in het najaar van 1954 voor de eerste maal een vergadering van onze KRING in Luxemburg te doen plaats vinden en zo kwam, door de voortreffelijke medewerking van Luxemburgse collegae en enkele historici niet-apothekers onze KRING op 2 en 3 October 1954 te Luxemburg bijeen. In Hotel Cravat had het Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois een ontvangst georganiseerd, waar de Luxemburgse Minister van Landbouw en Openbare Gezondheid de bezoekers, in het bijzonder die uit Nederland, welkom heette. Vervolgens vonden in het Auditorium van het Atheneum de wetenschappelijke voordrachten plaats. Vooraf reikte de President van de KRING, Dr P. H. B r a n s de versierselen en de perkamenten oorkonde uit van het erelidmaatschap van het Nobile Collegium Chimico-Pharmaceuticum te Rome verleend aan de secretaris van onze KRING, collega L. V a n d e w i e l e. Te Rome waren deze onderscheidingen reeds verleend aan de President Dr P. H. B r a n s en de redacteur Dr D. A. W i t t o p K o n i n g, aan wie beiden ook te Rome ter gelegenheid van het aldaar gehouden Internationale Congres voor de Geschiedenis van de Pharmacie het erelidmaat-

schap verleend werd van de Associazione Italiana di Storia della Farmacia. Evenals in het verlenen van de eerste Medaille Parmentier door de Société d'Histoire de la Pharmacie te Parijs aan President Dr P. H. B r a n s, moeten wij, naast het belonen van persoonlijke verdiensten van de begiftigden, hierin toch ook zien blijken van erkenning en waardering voor onze KRING.

In het Luxemburgse Atheneum spraken achtereenvolgens de Heer S p r u n c k (Luxemburg) over « L'Histoire du Pays de Luxembourg », collega N i m a x (Luxemburg) over « Histoire de la Pharmacie Luxembourgeoise », de heer J. H a r p e s (Luxemburg) over « Vieilles Officines et vieux Apothicaires de Luxembourg », Prof. A. G l o d e n over « De chemicus Kerckhoff van Nederlandse origine », collega L. V a n d e w i e l e (Gent) over « De Codex Montensis of de Pharmacopee van Bergen », waarna met zeer veel aandacht werd bijgewoond de premiëe van de prachtige kleurenfilm, samengesteld door collega L. S e a e r s (Brussel) over oude apotheken in België, die van het vele schoons, aanwezig in oude apotheken en particulier bezit, een voortreffelijk beeld gaf. Na deze boeiende film werd nog met belangstelling gevolgd de vertoning van de kleurenfilm, samengesteld door de Société d'Histoire de la Pharmacie te Parijs, die door onze zustervereniging welwillend was beschikbaar gesteld voor de projectie. Na een geanimeerde maaltijd in Hotel Cravat bood de Stad Luxemburg de congressisten een autobusrit aan ter bezichtiging van de verlichte gebouwen en bastions, welke verlichting speciaal ter onzer ere nog was ontstoken.

Zondagmorgen 3 October 1954 werd in de ledenvergadering voldaan aan het reeds in het Atheneum gedaan verzoek van Colonel-Apotheker W. P r o o t (Anseremme), dat onze KRING zou ingrijpen voor behoud van door apotheker-beeldhouwer F r a i k i n vervaardigde beelden van het in afbraak zijnde Noordstation te Brussel. Hoewel collega P r o o t dit helaas niet meer heeft mogen beleven, worde hier dankbaar vermeld, dat het aan zijn initiatief en daarna aan het werk van collega S e g e r s Jr uit Brussel te danken is, dat deze beelden zijn gespaard gebleven en op de a.s. Wereldtentoonstelling te Brussel zullen aanwezig zijn. Na de vergadering bracht een mooie autotocht door de naaste omgeving van de stad Luxemburg ons bij het Museum en Stadhuis, waar het gemeentebestuur ontving. De burgemeester bracht in hartelijke bewoordingen tot uiting de eer, die Luxemburg ondervond door onze vergadering in Luxemburg te houden en ondersteunde deze vriendelijkheid met een glas wijn, waarop de president van de Kring uitdrukking gaf aan de vreugde van onze KRING thans in de stad van de « LUX » van onze KRING te zijn, dankbaar voor de vriendelijke ontvangst van de zijde van de autoriteiten, de spontane medewerking van de Luxemburgse collegae en historici en het bewustzijn, dat onze KRING hierdoor heeft bijgedragen tot het bestaan van ook een Luxemburgse geschiedenis van de pharmacie.

Na de vergadering ging van de KRING een rondschrijven uit aan alle Luxemburgse apothekers en hieraan danken wij het feit, dat thans in de ledenvergadering een achttal nieuwe leden uit Luxemburg toelating vraagt. Het past hier te gedenken het verlies, dat onze KRING in 1954 leed door het overlijden van het erelid Prof. Dr J. A. Häfliger (Luzern) en de leden H. Gerris ('s Hertogenbosch), Dr Quintus Bosz (Utrecht) en Colonel-Apotheker W. Proot (Anseremme).

Mogen wij de eerste vijf jaar van onze KRING samenvatten in het vaststellen van de feiten, dat onze KRING niet alleen levensvatbaarheid heeft getoond, maar in velerlei opzicht ook het nut van zijn bestaan heeft bewezen en dat Bestuur en leden, gesteund door de medewerking van onze beroepsverenigingen, tijdschriften, autoriteiten en industrie met vol vertrouwen de verdere bloei en groei van onze KRING tegemoet zien.

BERICHTEN

Kring voor de Geschiedenis van Pharmacie in Benelux

Verslag van de vergadering te Breda op 11 November 1955.

Om 10.15 u. opende de president Dr P. H. Brans (Rotterdam) de ledenvergadering. Hij herdacht het overleden bestuurslid Dr A. Couvreur (Brussel). Diens plaats als vice-voorzitter zal worden ingenomen door collega I. Etienne (Verviers) terwijl het in deze vergadering nieuw benoemd bestuurslid apotheker L. Segers (Brussel) het penningmeesterschap zal overnemen. Vervolgens overhandigde de president aan Dr D. A. Wittop Koning (Amsterdam) het diploma van het corresponderend lidmaatschap van de Academia Americana de la Historia y de la Ciencia, waartoe deze zowel als Dr Brans werd benoemd.

Bij de rondvraag werd voorgesteld het lidmaatschap voor studenten meer aantrekkelijk te maken terwijl Dr Wittop Koning het plan opperde een bibliographie op historisch pharmaceutisch terrein voor Benelux samen te stellen. Hierna volgde de wetenschappelijke vergadering. Apoth. Matelaer (Kortrijk) was verhinderd zijn voordracht te houden. In de plaats daarvan vertoonde Dr P. H. Brans de filmstrook van de historische verzameling van de Pharmaceutical Society of Great Britain. Daarna sprak A. M. van Prooyen ('s Hertogenbosch) « Over de ontwikkeling van het apothekersberoep en de etymologie van het woord apotheker ».

Na de gemeenschappelijke koffietafel werd de vergadering voortgezet. De zoon van wijlen collega Couvreur las een voordracht voor getiteld « Les pharmaciens et la Gastronomie », die zijn vader nog opgesteld had. Vervolgens sprak apotheker van de Vijvere (Brugge) over « De geschie-

denis van de apotheek — De cleyne Thems — te Brugge », voor zover thans bekend de oudste apotheek van België. Het woord them's betekent zeef. Aangezien het tijd geworden was voor het bezoek aan het Museum moest de voordracht van Dr Brans uitgesteld worden tot de volgende keer.

In het museum werd het gezelschap rondgeleid door de beheerder de Heer Kimmel die speciaal de aandacht vestigde op de apothekerspotten afkomstig uit de stadsapotheek en het herbarium van J. Ingenhousz. Diens vader was apotheker te Breda waarvan de grote vijzel in het museum nog getuigt.

Ondanks het feit dat de vergadering op een dag gehouden werd waarop de apotheken in België gesloten zijn was de opkomst voor deze geanimeerde bijeenkomst te gering.

D. A. WITTOP KONING.

*
**

De Geschiedenis van de Pharmacie tijdens de vergadering van de FIP te Londen

De organisatie van de vergaderingen op het gebied van de pharmacie tijdens de Vergadering van de FIP te Londen was gelegd in handen van de Union Mondiale des Sociétés d'Histoire Pharmaceutique. In de vergadering van het Bureau van de Union met de gedelegeerden van de aangesloten verenigingen op Woensdag 21 september onder voorzitterschap van Dr M. Bouvet (Parijs) werden de verslagen goedgekeurd van de Permanente Secretaris Dr P. H. Brans (Rotterdam) en van de Penningmeester Dr D. A. Wittop Koning (Amsterdam). Nadat de toelating van een aantal nieuwe verenigingen was goedgekeurd door de vergadering, telt de Union Mondiale nu meer dan 4000 historici over de gehele wereld in de aangesloten verenigingen.

Dinsdag 20 september vond in Friends House onder presidium van Dr M. Bouvet plaats een plechtige zitting van de Académie Internationale d'Histoire de la Pharmacie. Na een inleidend woord van de Vice-President van de Académie G. E. Dann (Kiel) werd een rede voorgelezen van de afwezige president Prof. Dr G. Urdang (Madison), waarna de Secretaris Generaal Dr P. H. Brans (Rotterdam) een overzicht gaf van de lotgevallen van de Académie sedert de bijeenkomst te Rome in september 1954. Hij deed daarin ook mededeling van de leden, die de Académie door sterfgeval verloor en van de leden, die werden benoemd als lid. Een dezer was afwezig en zo ontving Miss A. Lottian (Londen) als eerste vrouwelijk lid van de Académie de versierselen uit handen van Vicepresident Dann, waarna zij in een voordracht getiteld « Vessels for Apothecaries in London Collections », waarin zij haar auditorium aan de hand van een kaart van Londen geleidde.

Prof. Dr G. S o n n e d e c k e r (Madison) overhandigde in naam van het American Institute for the History of Pharmacy de George Urdang Medaille 1955 aan de welbekende historicus Prof. Dr D. R a f a e l F o l c h A n d r e u (Madrid), die zeer onder de indruk van de plechtigheid met enkele woorden dankte voor de bijzondere eer.

Na de pauze volgde een serie voordrachten over de rol van de apothekers bij de ontdekking van het lichtgas, waarin Dr M. B o u v e t, mede uit naam van R. D e r o u d i l l e (Parijs) behandelde « Les pharmaciens français et la découverte du gaz d'éclairage », E. G. S t e w a r t (Londen) « The Birth of British Gas Industry » en Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) « J.P. Minckelers, the Inventor of gaslightning ».

Woensdagmiddag 21 september werden volgende mededelingen gedaan: Dr M. B o u v e t (Parijs): La vente des remèdes secrets en France avant 1803, Prof. Dr G. S o n n e d e c k e r (Madison): the Bowl of Hygiea as a pharmaceutical symbol, G. E. D a n n (Kiel): Klaproths Wandlung zum Antiphlogistiker, Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam): Dutch Editions of English Pharmacopoeas, Prof. Dr O. Z e k e r t (Wenen): Linné in England, Dr P. H. B r a n s uit naam van N. J a k s e v a c (Belgrado): The case of British Consul Mr Hodges, Dr J e a n V a s s e (Parijs): Pharmacopées du Nord de la France, waarna Miss A. L o t h i a n (Londen) een filmstrip met toelichting projecteerde: Pharmaceutical Equipment.

H. T a r t a l j a (Zagreb) las daarna een mededeling over: Le traitement au sublimé dans l'œuvre d'un médecin inconnu qui exerça à Kotor au milieu du dix-huitième siècle, A. S t a d l e r (Pálc): Neue Gesichtspunkte in der pharmazeutischen Geschichtsforschung. Ten gevolge van afwezigheid van de auteurs vervielen de volgende voordrachten: Dr H. D i e c k m a n n (Bielefeld): Theodor Fontane in England, E. H. G u i t a r d (Toulouse): Montaigne et l'art de guérir, Dr E. S a m a r e l l i (Baronissi): Historical subject on Gold.

In het gebouw van de Wellcome Foundation, in de onmiddellijke nabijheid van de vergaderzaal aan Euston Road, was uit de rijke collecties van het Wellcome Historical Medical Museum een pharmaceutisch-historische tentoonstelling samengebracht, die beginnend met de cosmetica van het oude Egypte, de daarbij gebruikte mortiertjes, via potjes en flacons voor het bewaren van geneesmiddelen bij de Grieken en Romeinen, onze aandacht vestigde op de grote invloed van de Arabieren in de Middeleeuwen op de ontwikkeling van de geneeskunst. Het Antidotarium van Nicolaas van Salerno, één der voorlopers van de pharmacopeeën, oude kruidenboeken en destilleerboeken, toonden naast oude destilleerapparatuur en prachtige exemplaren van Delftse en andere apotheekpotten en oude vijzels de verdere voortgang der wetenschap, het in gebruik komen van grondstoffen uit Indië en de Nieuwe wereld en oude pillenplanken, reisapotheken, enz. Het werk van Sertürner, Pelletier en Caventou in verband met

de isolatie van alcaloïden en andere werkzame plantenbestanddelen, dat van Claude Bernard als grondlegger van het begrip hormonen, het Nobelprijs-diploma van Ehrlich en Fleming's ontdekking van de antibiotica sloten deze vooruitgang in de therapie af. Deze tentoonstelling mocht zich terecht in een druk, belangstellend bezoek verheugen, waartoe in niet geringe mate bijdroeg het feit, dat bij elk voorwerp een uitvoerig toelichtend kaartje was bevestigd, hetgeen het vermoeiende raadplegen van een catalogus overbodig maakte.

Al met al genoot de geschiedenis van de pharmacie tijdens het congres van de FIP verblijdende belangstelling en de samenwerking tussen FIP en Union Mondiale heeft voor beiden een nuttige en gewaardeerde vorm gevonden, hetgeen o.a. bleek uit het feit, dat evenals de voorzitters van de secties, ook de samensteller van dit verslag, als hoogstaand bestuurslid van de Union Mondiale bij de officiële banketten aan de hoofdtafel werd geplaatst.

Dr P. H. BRANS,

President van de Kring Benelux voor de Geschiedenis van de Pharmacie (Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie);

Secretaris Generaal van de Accadémie Internationale d'Histoire de la Pharmacie;

Permanent Secretaris van de Union Mondiale des Sociétés d'Histoire Pharmaceutique.

BOEKBESPREKINGEN

Apoth. W. F. DAEMS (Leiden) en Apoth. L. J. VANDEWIELE (Gent). — **Noord- en Zuid-Nederlandse Stedelijke Pharmacopeeën.** — Geïllustreerd met 136 reproducties. — 1955. Drukkerij-Uitgeverij Itico N.V. Morsel-bij-Antwerpen en N.V. Uitgeverij Littera Scripta Manet. Joppe (Nederland) — 200 blz. — Pr. ingen. 225 fr.; in simili-leder: 275 fr.

Dit merkwaardig werk, dat de vrucht is van jarenlange opzoekingen in de bibliotheken van de Nederlanden en zelfs uit het buitenland, tracht een zo volledig mogelijke lijst te geven, met alle onontbeerlijke bibliografische gegevens, van de pharmacopeeën « en alle daarvan afgeleide uitgaven, die in de loop van de 170 jaren tussen 1636 en 1805 zijn ontstaan met het doel te voldoen aan de behoefte van de plaatselijke pharmaceutische verzorging ».

Een voorafgaand probleem, dat hierbij oprees, was te weten, wat eigenlijk een pharmacopee is. Schrijvers hebben de bekende definitie van Dr U r d a n g als grondslag van de discussie genomen en stellen nu een eigen bepaling voor, die luidt: « Een pharmacopee, in historische zin, is een boekwerk, hoe ook genoemd, waarin ten behoeve van de (officiële) geneesmiddelenbereiding aanwijzingen en voorschriften worden gegeven door de samensteller(s), welk werk op enigerlei wijze door een door

apothekers en artsen aanvaard gezagsorgaan verplicht werd gesteld, ook al is deze verplichting niet in de titel verwerkt. Ze gaan in hun werk bewust nog iets verder met ook alle daarvan afgeleide voorschriftenboeken te bespreken waarvan kan worden verondersteld, dat ze op enigerlei wijze verplicht gesteld werden.

Verder behandelt de inleiding op wetenschappelijk verantwoorde wijze de oudste pharmacopee en de afstammingsgeschiedenis van deze voor de geschiedenis der cultuur en meer in het bijzonder voor de geschiedenis der pharmacie zo merkwaardige bronnen.

Schrijvers bespreken daarna de pharmacopeeën van Alkmaar, Amsterdam, Batavia, Bergen, Brugge, Brussel, Ceylon (in 1679 onder Nederlands bestuur), Dordrecht, Doornik, Dowai, Duinkerken, Gent 's Gravenhage, Groningen, Haarlem, Leeuwarden, Leiden, Luik, Rotterdam, Rijsel, St. Omaars, Utrecht en Valenciennes en delen nog tal van wetenswaardigheden mede over het gebruik van Nederlandse pharmacopeeën in andere steden.

Het werk is zeer rijk geïllustreerd met foto's van titelbladzijden en platen en thans ongetwijfeld het beste en volledigste boek over onze Nederlandse pharmacopeeën in ruime zin. Het zal aan historici, bibliothecarissen en verzamelaars toelaten bepaalde exemplaren zeer precies te situëren en er de waarde van te schatten. Schrijvers hopen ook, dat ontbrekende tot nu toe onvindbaar gebleven uitgaven, als b.v. het « Codiculus Dunkercae », naar aanleiding van deze publicatie voor de dag zullen komen.

Voorwaar een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der Pharmacie die wij gaarne aanbevelen.

P. V.

Apoth. Dr. Georg URDANG (Wisconsin) und Apoth. Dr. Hans DIECKMANN. — **Einführung in die Geschichte der Deutschen Pharmazie.** — Govi-Verlag GmbH (Pharmazeutischer Verlag) Frankfurt am Main. 1954. — 142 bladz. 8 kunstdrukplaten. Pr. geb. 8.50 DM.

Deze inleiding tot de geschiedenis der Duitse pharmacie is de vrucht van de samenwerking van de bekende pharmaco-historicus Apoth. Dr. Georg Urdang, bestuurder van het « American Institute of the History of Pharmacy » (Wisconsin) en tevens voorzitter van de « Académie Internationale d'Histoire de la Pharmacie » met een zijner beste oud-leerlingen van het Instituut te Wisconsin, die meteen « Docteur de l'Université de Paris, mention pharmacie » is.

Hermann Schellenz's beroemd en grondlegend werk « Geschichte der Pharmazie » (1904) is sedert lange tijd alleen nog moeilijk antiquarisch te krijgen en A. Adlung en G. Urdang's « Grundriss der Geschichte des deutschen Pharmazie » (1935) die althans voor Duitsland als nieuwe basis dienen kon is eveneens uitgeput en zeldzaam geworden, terwijl Kremers en Urdang's « History of Pharmacy » (1951, 2de Uitg. Philadelphia) voor studenten te uitvoerig moet geacht wor-

den en zich bovendien niet tot Duitsland beperkt. Het is op voorstel van zijn leerling Dr. H. Dieckmann dat Urdang dan ook besloot het kapittel « The Development in Germany » uit zijn grotere « History » te verwerken met de andere gegevens betreffende Duitsland uit zijn werk en enige aanvullingen om tot een « Einführung » te komen, die aan de eisen voor het onderwijs zou voldoen.

Schrijvers hebben hun taak trachten te volbrengen, niet door weglatingen maar door concentratie van de stof, zodat geen enkel essentieel onderdeel onberoerd blijft. Dit is uiteraard een moeilijk te bereiken doel en men zou bezwaarlijk kunnen zeggen, dat dit werk in alle bijzonderheden steeds geslaagd is, maar het vormt toch een goede basis voor studeren.

De stof is in vier kapitellen ingedeeld : I. Voorgeschiedenis. II. Ontwikkeling der Europeese Geneeskunde en Pharmacie. III. Ontwikkeling der Duitse Pharmacie en IV. Internationale pharm. samenwerking.

Vooraf dit laatste kapittel is verheugend, omdat het voor het eerst de internationale samenwerking eerst in het algemeen en daarna op pharmaco-historisch gebied schetst.

Samen met H. Müller-Hester's « Wegbereiter der deutschen Pharmazie » (Vgl. Bulletin Nr 8, April 1954, laatste binnenblad, v.d. omslag) en met Fersch's « Geschichte der Pharmazie in einer Stunde » (Pharm. Tijdsch. XXXI Jg. Nr 5 — Mei 1954, bl. 126) of eventueel met Valentin's « Geschichte der Pharmazie und Chemie in Form vom Zeittafeln » 3de Uitg. — Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft m. b. H. Stuttgart) zullen de Duitse studenten nu over voldoende inleidende literatuur beschikken.

Het boek is uitstekend gedrukt en voortreffelijk uitgegeven.

P. V.

LABORATORIOS DEL NORTE DE ESPAÑA, S.A. MASNOU (BARCELONA) ESPAÑA. — « **Museo Retrospectivo de Farmacia y Medicina de los Laboratorios del Norte de España, S.A.** ». — 1952. — 78 p., 159 afb. Niet in de handel.

De Laboratoria del Norte de España, bij ons beter bekend onder de benaming « Cusi », hebben ter gelegenheid van hun 50-jarig bestaan, op eigen persen, een boek gepubliceerd over hun verzameling voorwerpen, die op geschiedkundig gebied, de pharmacie in het bijzonder en de geneeskunde in het algemeen aangebelangen. Het boek wordt uitgegeven onder het motto :

« Reverenciar el Pasado

Es ennoblecer el Presente

wat we in vertaling kunnen weergeven :

Wie eert het verleden

veredelt het heden.

Na de genesis en ontwikkeling van de Laboratoria geschetst te hebben, wordt verteld hoe in 1924 het Museum tot stand kwam door de aanwinst van een apotheek uit het begin der XVIIIe eeuw, voortkomend uit het Benediktijnerklooster van Santa

Maria la Real de Najera. De oude meubilerij en apotheekbenodigdheden van het klooster werden aangevuld door allerhande geneeskundige kunst- en oudheidkundige voorwerpen, waarvan het boek in achtereenvolgende hoofdstukken behandelt: de *vijzels*, waarover een degelijke studie is gemaakt; de *apothekerspotten*, die ingedeeld worden naar hun oorsprong (Catalonië, Aragon, Talavera, Andalusie, uitheemse); *laboratoriummateriaal*; *documentatiemateriaal*, *boekery*, die eerder pover aandoet bij de rijkdom van potten en vijzels, en ten slotte *gravures en verscheidene voorwerpen* (beeldjes — ex libris — postzegelalbum van hulde aan de Kina).

Het boekje is gedrukt op glanzend papier en de 159 afbeeldingen werden zeer keurig weergegeven. Het geheel kan wedijveren met « The Squibbe Ancient Pharmacy », die het voor- en nadeel heeft een verzameling te zijn van potten en documenten over heel Europa verzameld, terwijl de verzameling van Cusi voor het grootste deel lokale kleur heeft en een sterke schakel vormt in de Geschiedenis der Spaanse Pharmacie.

L. V.

GUILLERMO FOLCH JOU y AUREA GOBELAS SWARTZ — *Estudio comparativo de distintos representaciones de « Jesucristo como farmacéutico »* (in: *Anais da Faculdade de Farmacia do Porto* Volume XIII).

Rechts en links verspreid, zagen we reeds verscheidene afbeeldingen van Christus als apotheker. The Chemist and Druggist 1930 besprak dit thema en drukte een achttal reproducties af. Boussel geeft in zijn « Histoire Illustrée de la Pharmacie » een reproductie van een miniatuur uit « Chants royaux du Puy de Rouen », manuscript uit het begin van de XVIe eeuw. De « Illustrierter Apothekerkalender » publiceerde verscheidene afbeeldingen van Christus als apotheker. H. Peeters in « Aus Pharmazeutischen Vorzeit in Bild und Wort » en Ganziger in « Apothekeraltertümer in Oesterreich », behandelden dit onderwerp. Doch een echte studie over deze afbeeldingen ontbrak nog. F o c h Y o u en S w a r t z hebben hiervan een verzameling en een degelijke studie gemaakt. Zij situeren al deze schilderijen, die meestal in Duits-spreekende landen, in musea en kerken voorkomen, tussen de XVIe en de XIXe eeuw. Na eerst het idee Christus als apotheker ontleed te hebben, gesteund op de H. Schrift en de Geestelijke Vaders der Kerk, gaan de auteurs over tot een indeling van de voorstellingen in groepen. Zij onderscheiden vijf groepen, ingedeeld volgens karakteristieke eigenschappen of groeperingen van personen en voorwerpen. Over de artistieke waarde der schilderijen durven de auteurs zich niet uitspreken; ook diepen zij het thema niet genoeg uit om te bewijzen welke de eerste waren en welke gemaakt werden onder inspiratie van andere, doch alle zijn even interessant voor de Kunsthistorie van de Pharmacie. 33 reproducties van schilderijen Christus als apotheker voorstellend, illustreren deze studie. Het loont dan ook de moeite de nodige aandacht aan dit artikel te besteden.

V.d.W.

Apoth. Dr WOLFGANG-HAGEN HEIN (Frankfurt a.M.) — *Illustrierter Apotheker-Kalender 1956* — Mit einem Vorwort von Prof. Dr Georg U r d a n g (Madison, Wisconsin.) — Deutscher Apotheker-Verlag. Stuttgart. — II + 36 platen met tekst. — 17 x 24,5 cm. — Pr. 6.80 DM.

De door de betreunde Fr. F e r c h l ingestelde traditie van de jaarlijkse apothekerskalender gewijd aan de geschiedenis der pharmacie en aan pharmaceutische kunstuitingen, wordt met deze 15e jaargang nog eens op waardige wijze voortgezet. Wij hebben deze kalender reeds herhaaldelijk aangekondigd en geprezen, zodat wij op zijn uitstekende kwaliteiten niet meer moeten terugkeren.

Thans is de platenreeks voorzien van een inleidend woord van Prof. Dr G. U r d a n g, de bekende voorzitter der « Académie Internationale de l'Histoire de la Pharmacie », tevens leider van het Amerikaans Instituut voor de geschiedenis der Pharmacie te Wisconsin. Prof. U r d a n g wijst er op dat Apoth. Dr W o l f g a n g - H a g e n H e i n er in gelukt is een reeks uitstekende medewerkers aan te werven, als daar zijn, de Oostenrijke: Dr G ä n z i g e r, de Hollander Dr W i t t o p - K o n i n g, de Duitser Dr S c h n e i d e r en de Zwitser Dr M ü n z e l en verheugt er zich in, dat het schone werk van F e r c h l wordt voortgezet.

De gekleurde titelplaat is het wapen van de Züricher Apothekersfamilie C l a u s e r (ong. 1550). Er zijn verder weer titelplaten van oude pharmacopeeën of andere merkwaardige oude boeken, afbeeldingen van instrumenten, gevelversieringen, zichten van apotheken, mooie potten of standflessen en een groeiende reeks van portretten van verdienstelijke collega's als Prof. A. T s c h i r c h, Apothek. Matthäus K e l l e r, de pharmacohistoricus

Edw. K r e m e r en de betreunde Prof. C. A. R o j a h n (Halle), wiens « Jahresberichte der Pharmazie » destijds zo dankbaar ontvangen werden.

Iedere plaat geldt voor 10 dagen en de herdenking van geboorte- en overlijdensdagen van verdienstelijke apothekers wordt stilaan uitgebreid. Literatuur en bronnen worden talrijker geciteerd, zodat de kalender ook wetenschappelijke waarde heeft.

Druk en presentatie verdienen vol succes als kerst- of nieuwjaarsgeschenk.

P. V.

Prof. Dr Otto ZEKERT (Wien). — *Berühmte Apotheker*. Mit 84 Abbildungen. — 1955. Deutscher Apotheker Verlag. Stuttgart. — in 8° — 160 blz. — Pr. geb. linnen: 24,50 DM.

Prof. O. Z e k e r t is een bekende Oostenrijkse pharmacohistoricus die ons reeds onder de titel « Deutsche Apotheker » een eerste uitgave van dit boek bezorgd heeft. Dit werk gaf echter enkel apothekers uit de duitsspreekende landen. Thans worden ook merkwaardige persoonlijkheden uit andere landen opgenomen en daar de kring aldus veel groter werd en later mogelijks nog zal verruimd worden, is het boek thans in twee delen gesplitst.

Dit eerste deel omvat beroemde apothekers uit de 15de, 16de, 17de en 18de eeuw. De tweede band vertegenwoordigers uit de 19de en 20ste eeuw.

Schrijver kreeg de medewerking van Apoth. Dr François Hofman (Parijs) voor de biographische gegevens en de portretten van Franse geleerden.

Er zijn 67 prachtig geïllustreerde biographiën van beroemde apothekers opgenomen, die ons een indrukwekkend beeld geven van de onder de Renaissance en met het Humanisme zich ontwikkelende eerste grote apothekers en hun werk. Zij toch stichtten in oude steden apotheken, die soms eeuwen trotseerden en het is in de laboratoria der apothekers, dat de in de 17de en 18de eeuw opkomende praktische chemie haar eerste successen kende.

Wij vinden hier soms korte, maar ook langere levensberichten van reeds dikwijls geroemde voorgangers als B. Besler, N. Lemery, P. Seignette, C. W. Scheele, J. L. Proust, B. Pelletier, L. N. Vauquelin, A. G. Labarraque, F. W. Serturner, J. B. Caventou en van minder bekende persoonlijkheden als Christ. Wirsung, A. J. Retzius, J. T. Lowitz, W. A. Lampadius, P. L. Geiger, H. Rose en vele andere.

De tekst is levendig geschreven en lijkt ons goed gedocumenteerd en betrouwbaar. Johan Friedrich Boettger, de man die er voor het eerst in gelukte in Europa porselein te fabriceren, dat met het zeer gezocht chinees porselein kon wedijveren, kreeg de eer van het titelbeeld van dit kunstvol uitgegeven werk.

Uitvoering en druk zijn weer prima en ieder apotheker zal Zekert's werk als geschenk, met genoegen voor zijn bibliotheek ontvangen. P. V.

Agenda 1956 van N.V. Philips-Roxane, Amsterdam. Deze firma heeft dit jaar uitgegeven een in fraaie kleurendruk vervaardigde agenda, die na gebruik en verwijdering van de datumbladzijden, vooral de kunstzinnige en historisch georiënteerde collegae nog veel vreugde zal geven. De gekleurde en niet gekleurde platen behandelen de geschiedenis van instellingen van weldadigheid te Amsterdam; de vier «bedeelende Godshuizen», die van stadswegen werden bestuurd: de Huiszitten, de Gasthuizen, Leprozenhuizen en de Weeshuizen. Vanzelfsprekend zijn de Gasthuizen en de Leprozenhuizen of pesthuizen zo verwant aan ons beroep, dat kennis van de historie van deze alleen daarom al alle aandacht verdient. In de Leprozenhuizen van verschillende steden werden oudtijds huidzalven gemaakt, waarvan de roem nog in onze dagen voortleeft. Het is te hopen, dat de firma Philips-Roxane op deze weg wil voortgaan en aan de pharmaceutische historie ook nog verder aandacht zal willen schenken.

Dr P. H. BRANS.

HMW-Jahrbuch 1956. Al enkele jaren achtereenvolgend worden wij verblijd met het verschijnen van een

uitgave van de «Heilmittelwerke Wien», die dit jaar tot ondertitel draagt: «Kunst in Medizin und Pharmazie» en die samengesteld is door de bekende historicus op pharmaceutisch gebied Professor Dr Otto Zekert uit Wenen. Niet minder dan 18 opstellen met vele fraaie reproducties bevat het boekje. Dr K. Ganzinger schrijft over de «Ikongraphie der mittelalterlichen Apotheke» met een fraaie afbeelding van St. Lucas de geneesheer; bij het artikel van Dr K. Schadelbauer «Die Medizin in der Kunst Tirols» vinden wij o.a. een plaat van Troger met Cosmas en Damiaan, de patronen van arts en apotheker; Dr G. Wacha schrijft over «Sceptrum facultatis medicae», waarbij een afbeelding van de scepter van de medische faculteit in Wenen en Dr K. Ganzinger geeft een schitterende afbeelding en een boeiende beschrijving van de schilderijen van het plafond van de apotheek van het klooster van de Barmhartige Broeders te Wenen. In het artikel over de laatbarok bronsbeelden van Dr G. Wacha ontbreekt een afbeelding van een buste van de hollandsche arts van Swieten niet, die als lijfarts van Maria Theresia beroemd geworden is. Een andere kloosterapotheek wordt behandeld in het opstel van Mr O. Novotny en men moet wel zeggen: gelukkig moge zijn het land, dat zoveel kunstschaten bergt.

Dr P. H. BRANS.

PERSONALIA

Als erkenning voor zijn verdiensten op het internationaal terrein van de geschiedenis der pharmacie werd P. H. Brans, President van de Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie (Cercle Benelux d'Histoire de la Pharmacie) te Rotterdam benoemd tot corresponderend lid door de Société d'Histoire de la Pharmacie, tot erelid door de Sociedad Española de Historia de la Farmacia en tot erelid-redacteur van de *Avance de la Biologia Moderna*.

VARIA

Enige historische gegevens op het gebied van de Organische Scheikunde (eerste mededeling)

Cattelain E. — *Ann. Pharm. Franç.*, XII, 1954, 392-394.

I. De benamingen ortho, meta, para.

Deze voorvoegsels werden voorgesteld door Wilhelm Körner (Kassel, 1839 — Milaan, 1925); hij was achtereenvolgens leerling van Kekulé in Gent, van Wurtz in Parijs, van Odling in Londen en van Cannizzaro in Palermo, waarna hij hoogleraar werd in de organische scheikunde aan de landbouwhogeschool te Milaan. De betreffende publicatie verscheen in 1867:

«Faits pour servir à la détermination du lieu chimique dans la série aromatique» (*Bull. de l'Académie royale des Sciences de Belgique*). Enige jaren

later heeft hij in een tweede publicatie de betekenis der voorvoegsels nader toegelicht: « Studi sull' isomeria delle così dette sostanze aromatiche a sei atomi di carbonio » (*Gaz. chim. ital.*, 1874, 4, 305).

1. *ortho*, betekent in het grieks *regelmatig*, *recht*, wordt gebruikt voor substitutieproducten, welke gevormd zijn door directe inwerking van het element op het monosubstituut.
2. *meta*, betekent in het grieks *in het midden*, wordt gebruikt ter vermindering van de uitdrukking isoderivaat, wat aanleiding zou kunnen geven tot verwarring.
3. *para*, betekent in het grieks *aan de andere zijde*; het wordt gebruikt om verbindingen aan te duiden, welke analoog zijn aan het reeds lang bekende paranitraniline.

Körner heeft ook het door Hlasiwetz en Barth ontdekte resorcine (*Liebigs Annalen*, 1864, 130, 354), voor het eerst gesynthetiseerd (*C.R. Ac. Sc.*, 1866, 63, 564).

II. De benaming « carboxyl ».

Deze naam werd ingevoerd door Adolph Baeyer in 1865 en voor het eerst door hem gebruikt in het artikel « Ueber die Synthese der Aconit-säure aus der Essigsäure » (*Liebigs Annalen der Chemie*).

III. Etymologie van het woord « resorcine ».

Het diphenol-1,3 werd door Hlasiwetz en Barth verkregen door oxydatie van galbanum met gesmolten potas; zij constateerden overeenkomst in chemische eigenschappen met orcine, dat in 1829 werd ontdekt door François Robiquet (*Essai analytique des lichens de l'orseille* — *Ann. de Chimie*, 1829, 2, 42, 236). Om deze homologie aan te duiden verbonden zij de eerste drie letters van het woord résine met het woord orcine: *resorcine*.
(M. J. Sch.).

(*Pharm. Weekbl.*, 90e Jaarg., Nr 1, — 1-1-1955).

CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE
KRING VOOR DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN BENELUX

Bureau / Bestuur :

Président : Dr. P. H. Brans, Rotterdam	President
Vice-Président : A. Couvreur, Brussel	Vice-President
Secrétaire : Apoth. L. Vandewiele, Gent	Secretaris
Trésorier : I. Etienne, Verviers	Penningmeester
Administrateur : Apoth. Alfred Nimax, Luxembourg.	

Membres d'honneur / Ereleden :

Dr. M. Bouvet, président de la Société d'Histoire de la Pharmacie, Paris.
 Prof. Dr. D. Rafael Folch y Andreu, président Sociedad Espanola de Historia de la Farmacia, Madrid.
 Prof. Dr. A. E. Vitolo (Pisa), Presidente del Associazione Italiana di Storia della Farmacia.
 Apoth. G. E. Dann (Kiel), President Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie.
 Prof. Dr. G. Urdang, director American Institute of the History of Pharmacy, Madison (Wisc.) U.S.A.

Membres Donateurs / Ondersteunende leden :

A. P. B. (Algemene Pharmaceutische Bond / Association Pharmaceutique Belge), Brussel.
 Kon. Ned. Mij ter Bevordering der Pharmacie, 's-Gravenhage.
 Association Pharmaceutique de la Province de Liège.
 Departement Amsterdam van de K.N.M.P.
 Departement Gelderland van de K.N.M.P.
 Departement Gouda van de K.N.M.P.
 Departement 's-Gravenhage van de K.N.M.P.
 Departement Limburg van de K.N.M.P.
 Departement Noord Brabant van de K.N.M.P.
 Departement Noord-Holland van de K.N.M.P.
 Departement Rotterdam van de K.N.M.P.
 Departement Utrecht van de K.N.M.P.
 Syndicat des Pharmaciens Luxembourgeois.
 N. V. Handelmaatschappij L. I. Akker, Rotterdam.
 Etabl. Biergon, Liège.
 Etabl. du Bled, Brussel.
 Etabl. de Bournonville, Brussel.
 N. V. Kon. Pharm. Fabr. v/h Brocades, Stheeman en Pharmacia, Amsterdam.
 N. V. Amsterdamsche Chininefabr., Amsterdam.
 Etabl. A. Couvreur, Brussel.
 Etabl. Cusi, Brussel.
 Etabl. Gepharma, Brussel.
 P. Hahmes, Maastricht.
 Etabl. Herman-Labor, Brussel.
 N. V. Hoechst Holland, Amsterdam.
 Laboratorios del Norte de España, S. A. de Masnou, Barcelona.
 N. V. v/h B. Meindersma, 's-Gravenhage.
 Etabl. Mijnhardt—Mon Cœur, Antwerpen-Mortsel.
 N.V. Handelsmij Nedigepha, Amsterdam.
 N.V. Onderlinge Pharmaceutische Groothandel, Utrecht.
 N.V. Organon, Oss.
 N.V. Pernivita, Vlaardingen.
 Fa. K. F. Peters, Amsterdam.
 N.V. Philips-Roxana Pharm. Chem. Ind. « Duphar », Amsterdam.
 N.V. Chemicalienhandel Rathkamp & Co., Djakarta.
 (kantoor in Nederland te Amsterdam).
 Etabl. Roche, Brussel.
 C. N. Schmidt, Amsterdam.
 N.V. Dr. Willmar Schwabe, Zaandam.

Cotisation / Lidmaatschap :

Membres et membres donateurs — Leden en ondersteunende personen :
 f 8,— (100 fr. Belg.) par an, per jaar.
 Sociétés, institutions donatrices — Ondersteunende verenigingen, instellingen,
 instituten, etc. f 25.— (300 fr. Belg.).